# ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΑΠΟ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

# ΕΥΡΙΠΙΔΗ *ΕΛΕΝΗ*

## *ΟΔΗΓΟΣ* ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ


**Επιμέλεια:**

**Μαρία - Ζωή Φουντοπούλου,** Καθηγήτρια Μεθοδολογίας της Διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών. Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

**Αγγελική Μάρκογλου**, Διδάκτωρ Μεθοδολογίας της Διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών. Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

**Συντονισμός εργασιών**:
Δρ Ειρήνη Ροδοσθένους, ΕΜΕ Φιλολογικών Μαθημάτων

**Εποπτεία**: Δρ Ειρήνη Ροδοσθένους, ΕΜΕ Φιλολογικών Μαθημάτων
Σύνδεσμος Επιθεωρήτρια για τα Αρχαία Ελληνικά
Παύλος Δαπόλας, ΕΜΕ Φιλολογικών Μαθημάτων
Ζωή Πολυδώρου, ΕΜΕ Φιλολογικών Μαθημάτων

**Επιστημονική Εποπτεία**: Δρ Μαρία Οικονομίδου, Πρώην ΠΛΕ

**Ομάδα Εργασίας Αρχαίων Ελληνικών:**
Σοφία Δημητρίου, Φιλόλογος
Δρ Φωτεινή Θεοδούλου, Σύμβουλος Αρχαίων Ελληνικών



**ΛΕΥΚΩΣΙΑ**

**2018**

# ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

**Πρόταση για ανάθεση εργασιών από την αρχή της σχολικής χρονιάς ..... 2**

**Οδηγίες Διδασκαλίας Ανά Διδακτική Ενότητα ..... 4**

1. Εισαγωγή: Εισαγωγή –Αθήναι, 2500 χρόνια πριν – Περιληπτική Αναδιήγηση *Κυπρίων Επών* . 4
2. Πρόλογος: Στίχοι 1-82 ..... 7
3. Πρόλογος: Στίχοι 83-191 ..... 9
4. Πάροδος: Στίχοι 192-288 ..... 12
5. Πάροδος: Στίχοι 289-371 ..... 14
6. Πάροδος: Στίχοι 372-436 ..... 16
7. Επεισόδιο Α΄: Στίχοι 437-494 ..... 18
8. Επεισόδιο Α΄: Στίχοι 495-541 ..... 20
9. Επεισόδιο Α΄: Στίχοι 542-575 ..... 22
10. Επιπάροδος - Β΄ Επεισόδιο: Στίχοι 576-658 ..... 25
11. Επιπάροδος - Β΄ Επεισόδιο: Στίχοι 659 – 840 ..... 28
12. Επιπάροδος - Β΄ Επεισόδιο: Στίχοι 841-941 ..... 32
13. Επιπάροδος - Β΄ Επεισόδιο: Στίχοι 942-1139 ..... 34
14. Επιπάροδος – Β΄ Επεισόδιο: Στίχοι 1140-1219 ..... 37
15. Α΄ Στάσιμο: Περιληπτική Αναδιήγηση ..... 39
16. Β΄ Στάσιμο: Περιληπτική Αναδιήγηση ..... 41
17. Δ΄ Επεισόδιο: Στίχοι 1500-1592 ..... 43
18. Γ΄ Στάσιμο: Περιληπτική Αναδιήγηση ..... 45
19. Έξοδος: Στίχοι 1653-1713 ..... 47
20. Έξοδος: Στίχοι 1714-1778 ..... 49
21. Έξοδος: Στίχοι 1779-1870 ..... 51
22. Γενική Θεώρηση Κειμένου ..... 55

# Πρόταση για ανάθεση εργασιών από την αρχή της σχολικής χρονιάς

Προτείνεται οι μαθητές να χωριστούν σε ομάδες ήδη από την αρχή της σχολικής χρονιάς και να ανατεθεί σε κάθε ομάδα ένα από τα βασικά θέματα της τραγωδίας. Κατά τη διάρκεια της πραγμάτευσης των ραψωδιών, οι μαθητές θα συλλέγουν πληροφορίες για το θέμα που έχουν αναλάβει και έτσι θα μπορούν με την ολοκλήρωση της τραγωδίας να παρουσιάσουν το θέμα τους συνολικά στους συμμαθητές/τριές τους. Ακολούθως, προτείνονται κάποια από τα βασικά θέματα της τραγωδίας και καταγράφονται ορισμένα βοηθητικά στοιχεία, τα οποία μπορούν να δοθούν στους μαθητές/τριες ως κατευθυντήριες γραμμές για τη μελέτη τους.

**Θέμα 1: Τραγική ειρωνεία**

Βοηθητικά στοιχεία:

α. Βασικά στοιχεία ευριπίδειας τεχνικής και ο λειτουργικός τους ρόλος: τραγική ειρωνεία.

β. Η αντίθεση ανάμεσα στη γνώση και την άγνοια.

γ. Η ιδέα του «ειδώλου» και η τραγική ειρωνεία.

δ. Πρόσωπα που βιώνουν την τραγική ειρωνεία.

**Θέμα 2: Τραγικότητα**

Βοηθητικά στοιχεία:

α. Η έννοια της τραγικότητας της Ελένης και στοιχεία που την καθιστούν τραγικό πρόσωπο: συναισθήματα ενοχής, η αναπόφευκτη μοίρα, η σύγκρουση με τους θεούς, η μεταστροφή της τύχης, οι συνεχείς περιπέτειες, η αφοσιωμένη και πιστή σύζυγος, η αγάπη της για τιμή και αξιοπρέπεια.

β. Η τραγικότητα του Μενέλαου: αυτοπαρουσίαση του ήρωα, περιπέτεια, μεταστροφή της τύχης.

**Θέμα 3: Διαχρονικές αντιλήψεις**

Βοηθητικά στοιχεία:

α. Διαχρονικές αντιλήψεις. Σκέψεις που απηχούν σοφιστικές αντιλήψεις.

β. Γνωμικά στα λόγια της Ελένης (Πάροδος, Β΄ Επεισόδιο 4η Σκηνή), του Μενέλαου (Α΄ Επεισόδιο, 1η Σκηνή), του Αγγελιαφόρου (Β΄ Επεισόδιο, 2η Σκηνή).

γ. Ο αντιπολεμικός χαρακτήρας της Ελένης.

**Θέμα 4: Θεοί**

Βοηθητικά στοιχεία:

α. Η επέμβαση των θεών και οι συνέπειες που αυτή έχει στη ζωή των ηρώων. Η αναπόφευκτη μοίρα.

β. Ο «από μηχανής Θεός».

**<u>Θέμα 5</u>: Είναι και φαίνεσθαι**

Βοηθητικά στοιχεία:

α. Στοιχεία ευριπίδειας τεχνικής και αξιολόγηση του λειτουργικού τους ρόλου: είναι και φαίνεσθαι, γνώση και άγνοια.

β. Σημασία της αποκατάστασης της τιμής και αξιοπρέπειας της Ελένης.

γ. Η κακοδαιμονία της ομορφιάς της Ελένης.

δ. Η τραγικότητα και συναισθηματικές μεταπτώσεις της ηρωίδας.

ε. Είναι και φαίνεσθαι στο σχέδιο απόδρασης και σωτηρίας της Ελένης και του Μενέλαου.

**<u>Θέμα 6</u>: Πρωταγωνιστές**

Βοηθητικά στοιχεία:

α. Η δράση και η συμπεριφορά των προσώπων της τραγωδίας.

β. Η αυτοπαρουσίαση των ηρώων.

γ. Ο Χορός και η στάση του απέναντι στην Ελένη. Ο Χορός ως εκφραστής των απόψεων του ποιητή.

# Οδηγίες Διδασκαλίας Ανά Διδακτική Ενότητα

## 1. Εισαγωγή: Εισαγωγή –Αθήναι, 2500 χρόνια πριν – Περιληπτική Αναδιήγηση *Κυπρίων Επών*

**2 διδακτικές περίοδοι**

**Δείκτες επιτυχίας: Α.1., Α.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να συνειδητοποιήσουν ότι η τραγωδία είναι «παιδί της δημοκρατίας».
- Να γνωρίσουν τα είδη του αρχαίου ποιητικού λόγου.
- Να διακρίνουν την προσφορά του Αρίωνα και του Θέσπη στην εξέλιξη του δράματος.
- Να γνωρίσουν τα μέρη του αρχαίου θεάτρου και τους συντελεστές των δραματικών αγώνων.
- Να περιγράψουν τη σκηνή του αρχαίου θεάτρου συγκρίνοντάς την με τη σκηνή ενός σύγχρονου θεάτρου.
- Να δώσουν τον ορισμό της τραγωδίας κατά τον Αριστοτέλη και να τον ερμηνεύσουν.
- Να ερμηνεύσουν τη φράση από τον ορισμό του Αριστοτέλη: «Ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας».
- Με αφετηρία τον αριστοτελικό όρο «κάθαρσις», να αναφερθούν στον παιδευτικό ρόλο της τραγωδίας.
- Να γνωρίσουν τα κατά ποσόν και τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας.
- Να ερμηνεύσουν τους όρους: «διθύραμβος», «τραγωδία», «είναι», «φαίνεσθαι», «Ελένη», «παλινωδία του Στησίχορου».
- Να επισημάνουν και να σχολιάσουν τα στοιχεία εκείνα τόσο στην πλοκή όσο και στο μύθο που συνιστούν την πρωτοτυπία της *Ελένης*.
- Να συνθέσουν μια εργασία με τίτλο «Η εξέλιξη της δημοκρατίας και η αρχαία τραγωδία».

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Η δραματική ποίηση πρέπει να διδαχθεί ως κείμενο, με όλες του τις κειμενικές λειτουργίες, αλλά ταυτόχρονα και ως θέατρο που προκαλεί την κίνηση των ιδεών και των σωμάτων στην τάξη.
- Καλό είναι να δοθούν κάποια στοιχεία που είναι απαραίτητα για την κατανόηση της ουσίας του δράματος και της τραγωδίας και να ενταχθούν κάποια άλλα μέσα στη διαδικασία της ερμηνείας του έργου. Πιο συγκεκριμένα:

1. Το δράμα - Η τραγωδία: είναι δυνατό να ενταχθεί στην ερμηνευτική διαδικασία το τμήμα που αναφέρεται στη δομή της τραγωδίας (σ. 9-10). Για την κατανόηση της συμβολής του Θέσπη στη γένεση της τραγωδίας είναι δυνατό ο καθηγητής να χρησιμοποιήσει ένα Χορό από μαθητές και μάλιστα σε υπαίθριο χώρο. Για την κατανόηση του ορισμού της τραγωδίας από τον Αριστοτέλη είναι δυνατό να ζητηθεί από τους μαθητές να αντιστοιχίσουν το αρχαίο κείμενο με την αναλυτική απόδοσή του.

2. Η θεατρική παράσταση: η διδασκαλία της αρχιτεκτονικής του αρχαίου θεάτρου και του ρόλου των μερών του μπορεί να συνδυαστεί με μια επιμορφωτική εκδρομή σε ένα αρχαίο θέατρο (π.χ. Αρχαίο Θέατρο Κουρίου, Λεμεσός), ή την προβολή σχετικών εικόνων. Ο διδάσκων θα μπορούσε να παρουσιάζει (διαδραστικά ή μη) εικόνες με τα μέρη του θεάτρου, όπου δρουν τα πρόσωπα του έργου, παράλληλα με τη διδασκαλία του.

3. Η συμμετοχή στον δραματικό αγώνα και η διεξαγωγή του: κρίνεται σκόπιμο να διδαχθεί κανονικά. Αναπαράσταση όλης της διαδικασίας από τους μαθητές θα ήταν αρκετά ενδιαφέρουσα και θα συντελούσε στην εμπέδωση της σχετικής γνώσης.

- Επιβάλλεται να γίνει αναφορά σχετικά με την Ελένη της παράδοσης και το πολιτικό υπόβαθρο της τραγωδίας. Τα υπόλοιπα είναι δυνατό να εξαχθούν από την ολοκλήρωση της διδασκαλίας του έργου και τη γενική θεώρησή του.
- Το δραματικό κείμενο έχει δημιουργηθεί μέσα σε ένα περιβάλλον καλλιτεχνικών αγώνων και έχει δομηθεί έτσι, ώστε να διαγωνιστεί και να κερδίσει νίκη. Μύθος και λόγος ανανεώνονται μέσα στους εκφραστικούς τρόπους και προβάλλεται έτσι η πρωτοτυπία του έργου. Οι μαθητές πρέπει να εξασκηθούν να διερευνούν τα μηνύματά του, τις προθέσεις του δημιουργού, τη σχέση με το ιστορικοκοινωνικό περιβάλλον, τις δυνάμεις αντοχής του κειμένου.

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Ποια είναι τα είδη του αρχαίου ποιητικού λόγου;
2. Με ποιου θεού τη θρησκευτική λατρεία συνδέεται η δραματική ποίηση;
3. Τι ήταν ο διθύραμβος;
4. Ποια ήταν η προσφορά του Αρίωνα και του Θέσπη στην εξέλιξη του δράματος;
5. Από πού πήρε το όνομα της η τραγωδία και ποια περίοδο κυρίως αναπτύχθηκε;
6. Πότε και πού γινόταν παραστάσεις τραγωδιών στην αρχαία Αθήνα;
7. Ποιοι ήταν οι συντελεστές των δραματικών αγώνων;
8. Ποια είναι τα μέρη του αρχαίου θεάτρου;
9. Να περιγράψετε τη σκηνή του αρχαίου θεάτρου συγκρίνοντάς την με τη σκηνή ενός σύγχρονου θεάτρου.
10. Τι ήταν οι πάροδοι και ποιος ο λειτουργικός τους ρόλος;
11. Ποια μηχανήματα είχαν επινοήσει οι αρχαίοι για τις ανάγκες μιας παράστασης;
12. Να δώσετε τον ορισμό της τραγωδίας κατά τον Αριστοτέλη και να τον ερμηνεύσετε.
13. Με αφετηρία τον αριστοτελικό όρο «κάθαρσις», να αναφερθείτε στον παιδευτικό ρόλο της τραγωδίας.
14. Ποια είναι τα κατά ποσόν και τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας;

15. Να ερμηνεύσετε τους όρους: «διθύραμβος», «τραγωδία», «είναι», «φαίνεσθαι», «Ελένη», «παλινωδία».

16. Με αφετηρία την παρακάτω πηγή, να επισημάνετε και να σχολιάσετε τα στοιχεία εκείνα τόσο στην πλοκή όσο και στον μύθο που συνιστούν την πρωτοτυπία της *Ελένης*.

    «*Όταν ξέρουμε πόσο είχε απομακρυνθεί (ο Ευριπίδης) με τα δράματά του και τα πιο τραγικά από το τραγικό πνεύμα του Αισχύλου και του Σοφοκλή˙ όταν είναι γνωστό ότι, ενώ είναι σύγχρονος του Σοφοκλή, ζει σε μια άλλη, πιο προχωρημένη εποχή, δεν πρέπει να μας ξενίζει μια τραγωδία σαν την Ελένη, η οποία, χωρίς να παρεκκλίνει από τους βασικούς κανόνες της τραγικής τέχνης, πρωτοτυπεί τόσο πολύ στον μύθο και την πλοκή, ανοίγοντας ορίζοντες για την περαιτέρω ανάπτυξη της τραγωδίας*».

    Ερρ. Χατζηανέστη, Ευριπίδη, Ελένη, Αθήνα, 1989: 118.

17. Διαθεματική δραστηριότητα: Αφού χωριστείτε σε ομάδες και αξιοποιώντας τις διαδικτυακές πύλες, να συνθέσετε μια εργασία με τίτλο «Η εξέλιξη της δημοκρατίας και η αρχαία τραγωδία».

## 2. Πρόλογος: Στίχοι 1-82

**2 διδακτικές περίοδοι**

**Δείκτες επιτυχίας: Α.2., Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.Ι.3., Β.Ι.4., Β.ΙΙ.1., Β.ΙΙ.2., Β.ΙΙ.3., Γ.1., Γ.3., Δ.2., Ε.1., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να γνωρίσουν την προϊστορία του έργου και ιδιαίτερα τα σχετικά α) με την καταγωγή της Ελένης, και β) τον ρόλο των θεών στη μοίρα της.
- Να προσδιορίσουν τη συναισθηματική κατάσταση στην οποία βρίσκεται η ηρωίδα και το πρόβλημα που αντιμετωπίζει.
- Να προσδιορίσουν τα στοιχεία της όψης (σκηνοθετικά-σκηνογραφικά).
- Να συγκρίνουν τον τρόπο με τον οποίο η Ελένη μιλάει για το είδωλό της και τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει η Ανδρομάχη την Ελένη που βρίσκεται στην Τροία.
- Να αναζητήσουν τα κοινά σημεία ανάμεσα στην Ελένη και την Πηνελόπη.
- Να καθορίσουν στο ήθος του μυθικού Πρωτέα.
- Να μελετήσουν τους αφηγηματικούς μονολόγους, με τους οποίους αρχίζουν οι τραγωδίες του Ευριπίδη *Ἑλένη, Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις, Ἀνδρομάχη* και να συνθέσουν μια εργασία με θέμα την κοινή μοίρα των τριών αυτών γυναικών.

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Καλό είναι να δοθούν στους μαθητές και οι παράλληλοι όροι *προοίμιο* που χρησιμοποιείται στον ρητορικό λόγο και *εισαγωγή* και να διευκρινιστεί ο ρόλος τους. Ο ρόλος του Προλόγου στην τραγωδία είναι δυνατό να εξαχθεί μετά την ολοκλήρωση της διδασκαλίας του.
- Προτείνεται οι μαθητές να αναζητήσουν στο κείμενο σκηνικές οδηγίες (κινήσεις ηθοποιών στη σκηνή και του χορού στην ορχήστρα, αλλαγές στη συναισθηματική κατάσταση - που εκδηλώνονται με τον τόνο της φωνής, τη συγκίνηση, τις χειρονομίες -, γενικά σκηνές και σκηνική οικονομία κ.λπ.), ώστε να κατανοήσουν και να βιώσουν την παιδευτική σημασία του δράματος μέσω μιας σκηνικής παρουσίασης του κειμένου.
- Το δράμα προσφέρει τη δυνατότητα σε όλους τους μαθητές να συμμετάσχουν στην πρόσληψη του κειμένου. Η διδασκαλία του ως θεατρικού έργου ευνοεί την οργάνωση των μαθητών σε μικρές ομάδες και τη συνεργασία τους, ανεξάρτητα από το επίπεδο γνώσεων. Παράλληλα, ο καταμερισμός των εργασιών, η διερεύνηση της δραματικής τέχνης του κειμένου και η σκηνική παρουσίασή του με κέντρο τον μαθητή (φαντασία, σκηνοθεσία, σκηνογραφία, ηθοποιία, μουσική κ.ά.) δίδουν την ευκαιρία και στον αδύνατο μαθητή να αναπτύξει πρωτοβουλία.
- Σχετικά με τη βούληση του Δία και τους λόγους της πρόκλησης του Τρωικού πολέμου τα *Κύπρια Ἔπη* (αποσπ. 1, Allen), αναφέρουν: *«Ζεύς δέ ἰδών ἐλέησε καί ἐν πυκιναῖς πραπίδεσσι / σύνθετο κουφίσαι ἀνθρώπων παμβώτορα γαῖαν, /ῥιπίσσας πολέμου μεγάλην ἔριν Ἰλιακοῖο,*

*/ὄφρα κενώσειεν θανάτου βάρος».* Την ίδια αιτία αναφέρει ο Απόλλων ως από μηχανής θεός στο έργο του Ευριπίδη ’*Ορέστης* (στ. 1639-42): *«ἐπεί θεοί τῷ τῆσδε καλλιστεύματι / Ἕλληνας εἰς ἓν καί Φρύγας συνήγαγον, /θανάτους τ’ ἔθηκαν, ὡς ἀπαντλοῖεν χθονός / ὕβρισμα θνητῶν ἄφθόνου πληρώματος»* και οι Διόσκουροι ως από μηχανής θεός στην *Ἠλέκτρα* του ίδιου ποιητή (στ. 1282-3): *«Ζεύς δ’, ὡς ἔρις γένοιτο καί φόνος βροτών, / εἴδωλον Ἑλένης ἐξέπεμψ’ ἐς Ἴλιον».*

## Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Να σχεδιάσετε σε μια καμπύλη με χρώματα τη διακύμανση των συναισθημάτων της Ελένης.
2. Ποια στοιχεία συνθέτουν την τραγική θέση της Ελένης;
3. Να υπογραμμίσετε τα στοιχεία της όψης (σκηνοθετικά-σκηνογραφικά) μέσα στο κείμενο.
4. Να μελετήσετε και να συγκρίνετε τον τρόπο με τον οποίο η Ελένη μιλάει για το είδωλό της (στ.40-41), όπως και τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει η Ανδρομάχη την Ελένη που βρίσκεται στην Τροία (Η ένοχη Ελένη, Τρωαδίτισσες, στ. 766-773). Να αναφερθείτε κατόπιν στις συνέπειες που είχε το είδωλο αυτό –αν ήταν στ’ αλήθεια είδωλο- για τους ανθρώπους του περιβάλλοντος της Ελένης.
5. Η Ελένη μοιάζει με την ομηρική Πηνελόπη. Να βρείτε τα κοινά σημεία ανάμεσα στις δύο μυθικές συζύγους, όπως και τα ιδιαίτερα στοιχεία που συνθέτουν τη διαφορετικότητα της ευριπίδειας Ελένης.
6. Να αναφερθείτε στο ήθος του μυθικού Πρωτέα, όπως το παρουσιάζει ο Ευριπίδης.
7. Διαθεματική εργασία: Να μελετήσετε τους αφηγηματικούς μονολόγους, με τους οποίους αρχίζουν οι τραγωδίες του Ευριπίδη *Ἑλένη*, *Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις*, *Ἀνδρομάχη* και να συνθέσετε μια εργασία με θέμα την κοινή μοίρα των τριών αυτών γυναικών. Κατά την ανάπτυξή σας να λάβετε υπόψη: α) τη σχέση των γυναικών αυτών με τον Τρωικό πόλεμο και την Ελένη της Τροίας, β) με ποιον τρόπο και γιατί βρέθηκαν μακριά από την πατρίδα τους, γ) τις συνθήκες ζωής τους στον ξένο τόπο, δ) το πάθος και την τραγικότητα που προσλαμβάνουν μέσα στις ευριπίδειες τραγωδίες.

## 3. Πρόλογος: Στίχοι 83-191

**2 διδακτικές περίοδοι**

**Δείκτες επιτυχίας: Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.Ι.4., Β.ΙΙ.1., Β.ΙΙ.2., Β.ΙΙ.3., Γ.1., Γ.3., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να διακρίνουν τον ρόλο της σκηνής με τον Τεύκρο.
- Να σχολιάσουν τον τρόπο με τον οποίο οι σχετικές πληροφορίες προωθούν την εξέλιξη του μύθου και προβάλλουν την τραγικότητα της ηρωίδας.
- Να αναζητήσουν τα στοιχεία του κειμένου που προβάλλουν την ιδέα του «ειδώλου» και προκαλούν τραγική ειρωνεία.
- Να εντοπίσουν τα θεατρικά στοιχεία που ενσωματώνονται στην ενότητα.
- Να αναγνωρίσουν τον πρόλογο ως δομικό στοιχείο της τραγωδίας, να επισημάνουν τη μορφή του ευριπίδειου προλόγου και να διερευνήσουν τη λειτουργία του στη συγκεκριμένη τραγωδία.
- Να επισημάνουν τη βασική αντίθεση του «είναι» και του «φαίνεσθαι», στην οποία στηρίζεται η ευριπίδεια σύνθεση.
- Να διακρίνουν το ήθος της ηρωίδας που διαφέρει από αυτό που είναι γνωστό από την παράδοση και να επισημάνουν την αντίθεση ανάμεσα στη γνώμη των Ελλήνων γι' αυτή και την πραγματικότητα, όπως την ορίζει ο Ευριπίδης.
- Να συγκρίνουν το μύθο του Τεύκρου στην *Ελένη* του Ευριπίδη και στην *Ελένη* του Γ. Σεφέρη, καταγράφοντας τις πληροφορίες που αντλούν σε συνδυασμό με την ιστορική πραγματικότητα της εποχής τους.

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Προτείνεται, μετά την ολοκλήρωση της ερμηνείας της ενότητας, να ζητηθεί από τους μαθητές να αποδώσουν με δημιουργικό τρόπο το περιεχόμενό της ή και να γίνει συζήτηση. Και στις δύο περιπτώσεις η προσοχή καλό είναι να επικεντρωθεί στα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας (τον μύθο, το ήθος, την όψη, τη διάνοια και τη λέξη) και τα στοιχεία εκείνα που θεωρεί ο/η διδάσκων/ουσα σημαντικά.
- Η συγκεκριμένη σκηνή προσφέρεται για δραματοποίηση ή αν ο χρόνος είναι περιορισμένος, ενδείκνυται να την ακούσουν οι μαθητές από cd-rom ή διαδικτυακά.
- Κρίνεται επίσης σκόπιμο να παρουσιαστούν από τον διδάσκοντα οι όροι της αντίθεσης του «είναι» και του «φαίνεσθαι» και να εντοπίσουν οι μαθητές σημεία στα οποία εκφράζεται η αντίθεση, την οποία θα επεξεργαστούν αναλυτικότερα σε άλλες ενότητες. Οι μαθητές μπορούν να αρχίσουν να ψηλαφίζουν διαισθητικά κάποιες από τις διαστάσεις αυτής της αντίθεσης. Στην προσέγγιση της αντίθεσης αυτής μπορεί να βοηθήσει και το απόσπασμα από την *Ελένη* του Σεφέρη.

**Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις**

1. Ποιος είναι ο λειτουργικός ρόλος της σκηνής με τον Τεύκρο;
2. Να υπογραμμίσετε τα στοιχεία του κειμένου που προβάλλουν την ιδέα του «ειδώλου» και προκαλούν τραγική ειρωνεία.
3. Να συγκρίνετε τη σχέση που έχει η συγκεκριμένη σκηνή με τη σύγχρονη ιστορική πραγματικότητα.
4. Να εντοπίσετε τα θεατρικά στοιχεία της συγκεκριμένης ενότητας.
5. Κύρια λειτουργία του προλόγου στο αρχαίο δράμα θεωρείται η ενημέρωση των θεατών για τον τόπο, το χρόνο, τα βασικά πρόσωπα, την προϊστορία της δράσης και το κεντρικό νήμα της υπόθεσης. Ποια στοιχεία του Προλόγου επιτελούν την παραπάνω λειτουργία της *Ελένης* του Ευριπίδη;
6. Να σχολιάσετε το ήθος της Ελένης, το οποίο διαφέρει από αυτό που είναι γνωστό από την παράδοση, και να διακρίνετε την αντίθεση ανάμεσα στη γνώμη των Ελλήνων γι' αυτή και την πραγματικότητα, όπως την ορίζει ο Ευριπίδης.
7. Τον αφηγηματικό μονόλογο της Ελένης διαδέχεται ο διάλογος. Τα δύο πρόσωπα, καθώς διαλέγονται, ζητούν και δίνουν πληροφορίες, εκφράζουν τα συναισθήματά τους ή τις απόψεις τους, με τη μορφή σύντομων διαλόγων ή στιχομυθίας. Σε ποιες στιγμές και για ποιους λόγους οι ήρωες φθάνουν στη γρήγορη εναλλαγή των λόγων (στιχομυθία); Ποια συναισθήματα σου προκαλεί ως θεατή/αναγνώστη αυτή η μορφή διαλόγου;
8. Να φανταστείτε και να περιγράψετε πώς θα μπορούσε να επηρεάσει η συνάντηση Τεύκρου-Ελένης την εξέλιξη του έργου.
9. Το παιχνίδι ανάμεσα στο «είναι» και στο «φαίνεσθαι», στην άγνοια και στη γνώση, συνεχίζεται μέχρι το τέλος του Προλόγου. Ούτε η Ελένη ούτε ο Τεύκρος πλησίασαν περισσότερο στην πραγματική αλήθεια των καταστάσεων. Αντίθετα, τώρα πια απομακρύνθηκαν περισσότερο από αυτήν, καθώς διακατέχονται από βεβαιότητες που είναι εντελώς ανυπόστατες. Πού αποβλέπει, κατά τη γνώμη σας, ο ποιητής με αυτή την τεχνική; Γιατί αφήνει τελικά τον Τεύκρο να φεύγει αγνοώντας ότι συνάντησε την Ελένη; Από την άλλη μεριά, γιατί η Ελένη εκλαμβάνει ως αναμφισβήτητη αλήθεια τη φήμη για το χαμό του Μενέλαου;
10. Δύο μεγάλοι ποιητές, ο Ευριπίδης στην αρχαιότητα και ο Γ. Σεφέρης στον 20ο αιώνα, στα ποιήματά τους με τον τίτλο «*Ελένη*», χρησιμοποιούν τον παραδοσιακό μύθο του Τεύκρου με αρκετή ελευθερία, προκειμένου να στείλουν διαφορετικά ή παραπλήσια μηνύματα στο κοινό τους. Αφού μελετήσετε το ποίημα του Γ. Σεφέρη, να συγκρίνετε τις δύο ποιητικές εκδοχές του συγκεκριμένου μύθου και να καταγράψετε τις πληροφορίες που αντλείτε σε συνδυασμό με την ιστορική πραγματικότητα της εποχής τους.
11. Με αφετηρία τη σκηνή του Τεύκρου στην τραγωδία του Ευριπίδη και το απόσπασμα από το ποίημα του Γ. Ρίτσου, να σκιαγραφήσετε το ήθος της Ελένης.

……

*Τώρα ξεχνώ τα πιο γνωστά μου ονόματα ή τα συγχέω μεταξύ τους*

*- Πάρις, Μενέλαος, Αχιλλέας, Πρωτέας, Θεοκλύμενος, Τεύκρος,*
*Κάστωρ και Πολυδεύκης - οι αδελφοί μου, ηθικολόγοι· αυτοί,*

*νομίζω,*
*έγιναν άστρα - έτσι λένε, - οδηγοί καραβιών· - Θησέας,*

*Πειρίθους,*
*Ανδρομάχη, Κασσάνδρα, Αγαμέμνων, - ήχοι, μόνον ήχοι*
*χωρίς παράσταση (...)*

*……..……*

*Τι ανόητοι θρύλοι,*

*κύκνοι και Τροίες και έρωτες κι ανδραγαθίες.*

Γιάννης Ρίτσος, *«Η Ελένη»* (απόσπασμα)

## 4. Πάροδος: Στίχοι 192-288

**2 διδακτικές περίοδοι**

**Δείκτες επιτυχίας: Α.1., Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.Ι.3., Β.Ι.4., Β.ΙΙ.1., Β.ΙΙ.3., Γ.1., Γ.3., Ε.1., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να συνειδητοποιήσουν την έννοια της παρόδου ως κατά ποσόν μέρους της τραγωδίας.
- Να υπογραμμίσουν φράσεις που δείχνουν τη συμπάθεια και τον οίκτο των γυναικών που απαρτίζουν το Χορό της *Ελένης* απέναντι στην ηρωίδα.
- Να δικαιολογήσουν την επιλογή του ποιητή όσον αφορά τη σύνθεση του Χορού.
- Να επισημάνουν το λυρικό στοιχείο του κομμού.
- Να προσδιορίσουν τα δεινά που πλήττουν την Ελένη και συνθέτουν την τραγικότητά της.
- Να αναφερθούν στη δομή και τη μορφή που έχει η Πάροδος του Χορού στην τραγωδία *Ελένη*.
- Να συγκρίνουν την απαγωγή της Ελένης από τον Πάρη και την απαγωγή της από τον Ερμή, με βάση τα όσα η ίδια λέει στον Πρόλογο και την Πάροδο.
- Να αναζητήσουν πληροφορίες στο διαδίκτυο για το χορόδραμα (μπαλέτο), το μελόδραμα (όπερα) και το πιο σύγχρονο μιούσικαλ, συνθέτοντας μια εργασία, όπου θα καταγράφουν τις ομοιότητες, τις διαφορές ή τις αναλογίες τους.

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Καλό είναι ο εκπαιδευτικός να σημειώσει ότι η λέξη «πάροδος» μπορεί να σημαίνει: α) δευτερεύοντα δρόμο («το σπίτι μου βρίσκεται σε μια πάροδο της λεωφόρου ...»), β) πέρασμα < παρέλευση («μετά την πάροδο δύο ετών ...»), γ) καθεμιά από τις πλάγιες εισόδους στην ορχήστρα του αρχαίου θεάτρου, δ) το άσμα που έψαλλε ο Χορός κατά την είσοδό του, και ε) την ίδια την είσοδο ως ενέργεια.
- Προτείνεται ο διδάσκων να αναφερθεί στα γενικά χαρακτηριστικά του Χορού, τα οποία σχετίζονται με τη σύσταση του (τι είναι ο Χορός) και το ρόλο του (ποια η λειτουργία του). Σχετικά με τη σύσταση οι μαθητές μπορούν να κατανοήσουν ότι ο Χορός αποτελεί ένα ομοιογενές σύνολο παρατηρώντας τις εικόνες του σχολικού εγχειριδίου, και να αξιοποιήσουν τις πληροφορίες αυτές συζητώντας για την είσοδο του Χορού, την κοινή σκευή και την κίνηση (συντονισμός). Επιπλέον, για μια πιο άμεση πρόσληψη μπορούν να φέρουν στο νου τους δικά τους βιώματα από παρόμοιες σημερινές καταστάσεις (λιτανείες, Επιτάφιος κ.λπ.). Μετά από αυτό μπορούν ως ένα βαθμό να συνειδητοποιήσουν πώς οι ρυθμικές κινήσεις και η συνοδεία της μουσικής παράγουν ένα θέαμα εντυπωσιακό και διαφορετικό από την εντύπωση που παράγεται από τα διαλογικά/επικά μέρη. Με αυτό τον τρόπο το πέρασμα στην έννοια των λυρικών στοιχείων είναι πιο εύκολο. Στο σημείο αυτό

μπορεί να γίνει μια απλή επισήμανση των στοιχείων αυτών και η αναλυτικότερη πραγμάτευσή τους να γίνει στο Β΄ Στάσιμο.

- Στο συγκεκριμένο έργο η πάροδος είναι ιδιότυπη (αμοιβαίο μεταξύ της Ελένης και του Χορού). Ο Χορός εισέρχεται στον στ. 180, αλλά φαίνεται πως έχει ακούσει όσα είπε η Ελένη στην α' στροφή. Πάντως οι περισσότεροι μελετητές του έργου θεωρούν ότι η πάροδος αρχίζει στον στ. 196.

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Ο ρόλος του Χορού στην αρχαία τραγωδία είναι να συμπονεί τους ήρωες και να συμπάσχει μαζί τους. Να επισημάνετε στο α΄ μέρος της Παρόδου φράσεις που δείχνουν τη συμπάθεια και τον οίκτο των γυναικών που απαρτίζουν το Χορό της *Ελένης* απέναντι στην ηρωίδα.
2. Να αναφερθείτε στη δομή και τη μορφή που έχει η Πάροδος του Χορού στην τραγωδία *Ελένη*.
3. Να συγκρίνετε την απαγωγή της Ελένης από τον Πάρη και την απαγωγή της από τον Ερμή, με βάση τα όσα η ίδια λέει στον Πρόλογο και την Πάροδο.
4. Να αναφερθείτε στους λόγους που κάνουν την Ελένη να επικαλείται θεότητες του Κάτω Κόσμου.
5. Να επισημάνετε τους στίχους στους οποίους δημιουργείται τραγική ειρωνεία στη συγκεκριμένη ενότητα.
6. Ποια σκοπιμότητα υπηρετεί, σε σχέση με το ήθος της ευριπίδειας *Ελένης*, το γεγονός ότι, την ώρα που την απήγαγε ο Ερμής, εκείνη έκανε προσφορές και απέδιδε τιμές στη θεά Αθηνά;
7. Διαθεματική εργασία: Το λυρικό στοιχείο που εισάγει στο θέατρο ο Χορός της τραγωδίας έχει το ανάλογό του και στη μεταγενέστερη δραματική τέχνη με το χορόδραμα (μπαλέτο), το μελόδραμα (όπερα) και το πιο σύγχρονο μιούσικαλ. Να αναζητήσετε πληροφορίες στο διαδίκτυο για την ιστορία καθενός από τα τρία αυτά είδη λυρικού θεάματος και, με σημείο σύγκρισης τα χορικά τραγούδια της τραγωδίας, να συνθέσετε μια εργασία, όπου θα καταγράφετε τις ομοιότητες, τις διαφορές ή τις αναλογίες τους.

## 5. Πάροδος: Στίχοι 289-371

**2 διδακτικές περίοδοι**

**Δείκτες επιτυχίας: Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.Ι.3., Β.Ι.4., Β.ΙΙ., Β.ΙΙ.1., Β.ΙΙ.3., Γ.1., Γ.3., Ε.1., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να συνειδητοποιήσουν τον ρόλο του Χορού ως υποκριτή.
- Να επισημάνουν τα δεινά που συνθέτουν τη δυστυχία της Ελένης - στοιχεία που προκαλούν το έλεος και τον φόβο.
- Να διαπιστώσουν τη σημασία που δίνει η Ελένη στην τιμή και την αξιοπρέπειά της.
- Να περιγράψουν το δίλημμα που αντιμετωπίζει η ηρωίδα και συμβάλλει στην τραγικότητά της.
- Να καταγράψουν τα σημεία στα οποία η Ελένη αναφέρεται στην ομορφιά της και, συγκρίνοντας τα λόγια αυτά με την αντίστοιχη αναφορά της ηρωίδας στον Πρόλογο, να σχολιάσουν την ιδιαίτερη διάσταση που προσλαμβάνει το μοτίβο της ομορφιάς στη σκηνή.
- Να συγκρίνουν το ρόλο που διαδραματίζει η αθέατη ακόμη Θεονόη στη σκηνή με τον Τεύκρο και στο β΄ μέρος της Παρόδου.
- Να αναζητήσουν πληροφορίες για τις Μοίρες.

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Η Ελένη στον στίχο 291 μιλά για τη μοίρα της. Η Μοίρα σύμφωνα με τους αρχαίους σήμαινε το μερτικό που ανήκε σε κάθε άνθρωπο. Πουθενά στον Όμηρο δεν διατυπώνεται η άποψη ότι πρόκειται για ανώτατη δύναμη. Από συναισθηματική άποψη ο άνθρωπος αποδίδει ένα περιστατικό ευνοϊκό, όχι σε κάποιο δαίμονα η κάποιο θεό, από λογική όμως άποψη θεωρεί ό,τι του συμβαίνει ως μερτικό της ζωής που του ανήκει.
- Καλό είναι να αναφερθεί το γεγονός ότι η λέξη μοίρα πολλές φορές σημαίνει «θάνατος», δηλώνει πως ένα χαρακτηριστικό της Μοίρας έχει ένα τέλος, τον θάνατο. Η μοίρα δεν είναι μια δύναμη που ενεργεί, αλλά μια σειρά από συμπτώσεις, περιστατικά. Υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στους θεούς και τη Μοίρα: αυτοί μοιάζει να ρυθμίζουν τη μοίρα ή τουλάχιστον να εκτελούν τη θέληση της. Οι θεοί γενικά δεν μπορούν να ενεργήσουν αντίθετα με τη Μοίρα και ο άνθρωπος δεν μπορεί να ξεφύγει από αυτή. Η παρέμβαση όμως του Δία θα μπορούσε, ίσως, να την τροποποιήσει ή να την καθυστερήσει, μια και ο θάνατος είναι αναπόφευκτος.

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Να περιγράψετε τα δεινά που συνθέτουν τη δυστυχία της Ελένης.

2. Να επισημάνετε και να σχολιάσετε τα στοιχεία που συνθέτουν την τραγικότητα της Ελένης στη σκηνή αυτή.
3. Να καταγράψετε τα σημεία στα οποία η Ελένη αναφέρεται στην ομορφιά της και, συγκρίνοντας τα λόγια αυτά με την αντίστοιχη αναφορά της ηρωίδας στον Πρόλογο, να σχολιάσετε την ιδιαίτερη διάσταση που προσλαμβάνει εδώ το μοτίβο της ομορφιάς.
4. Ποιο είναι το κριτήριο, βάσει του οποίου η Ελένη επισημαίνει την ιδέα της κατωτερότητας των «βαρβάρων» απέναντι στους Έλληνες;
5. Να συγκρίνετε τον ρόλο που διαδραματίζει η αθέατη ακόμη Θεονόη στη σκηνή με τον Τεύκρο και στο β΄ μέρος της Παρόδου.
6. Διαθεματική εργασία: Αφού χωριστείτε σε ομάδες και αναζητώντας πληροφορίες στις διαδικτυακές πύλες, να αναζητήσετε πληροφορίες για τις Μοίρες.

## 6. Πάροδος: Στίχοι 372-436

**2 διδακτικές περίοδοι**

**Δείκτες επιτυχίας: Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.Ι.3., Β.Ι.4., Β.ΙΙ., Β.ΙΙ.1., Γ.1., Γ.3., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να περιγράψουν την αγωνία της Ελένης και να επισημάνουν τους εκφραστικούς τρόπους με τους οποίους εκφράζεται.
- Να επισημάνουν τις ιδέες που δείχνουν τη φρίκη του πολέμου.
- Να αναλύσουν τις παρομοιώσεις που χρησιμοποιεί η Ελένη στους στ. 427-436 και να αναζητήσουν τη σκοπιμότητά τους.
- Να βρουν τα πολιτιστικά στοιχεία που δείχνουν την ενότητα του ελληνικού βίου από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.
- Να συνειδητοποιήσουν το ρόλο του Χορού.
- Να αναφερθούν στο περιεχόμενο και τη μορφή του όρκου της Ελένης και να εξηγήσουν το ρόλο που διαδραματίζει ο όρκος αυτός στη διαμόρφωση του τραγικού ήθους της ηρωίδας.
- Να συγκρίνουν την Ελένη και τη μητέρα της, επισημαίνοντας τις ομοιότητες που υπάρχουν ανάμεσά τους και να αναφερθούν στο σκοπό του ποιητή σε αυτή τη σύγκριση.
- Να συσχετίσουν τα λόγια του Τεύκρου, όταν αναχωρεί διωγμένος από την Ελένη, με τα τελευταία λόγια που λέει ο Χορός πριν φύγει από την ορχήστρα.
- Να μελετήσουν στην Ιλιάδα τις ραψωδίες Σ (στ. 1-33, 314-355), Ψ (στ. 1-58, 110-191) και Ω και να συνθέσουν μια εργασία με τίτλο «Επιτάφιοι θρήνοι και ταφικά έθιμα στην ομηρική εποχή».

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Ο τρόπος με τον οποίο θρηνούσαν οι αρχαίοι Έλληνες (στ. 413-414) συναντάται σήμερα σε πολλά μέρη της Ελλάδας και αποτελεί στοιχείο που μαρτυρεί την ενότητα του ελληνικού βίου από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Αυτοί συνήθιζαν να αποθέτουν πλοκάμους μαλλιών σε ποταμούς για: α) να τιμήσουν το νερό τους, που τους έτρεφε, και β) να εκδηλώσουν το πένθος τους.
- Στον Πρόλογο είχε χαρακτηριστεί η θέση της Ελένης ως «τραγική». Είχε γίνει δηλαδή μια προεργασία ως προς τη διερεύνηση της τραγικότητας της ηρωίδας. Η Πάροδος, όπου η ηρωίδα εκφράζει τη δυστυχία της, το αδιέξοδο και την απόγνωσή της, δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές να αναζητήσουν σε συγκεκριμένα στοιχεία την τραγικότητά της. Γι' αυτό στο σημείο αυτό μπορούν να παρουσιαστούν ορισμένα στοιχεία που συνθέτουν την έννοια της τραγικότητας (συναισθήματα ενοχής, σύγκρουση με θεούς, αναπόφευκτη μοίρα, απότομη μεταστροφή της τύχης) και να κληθούν οι μαθητές να τα επισημάνουν, πριν αρχίσουν να συζητούν κάποια από αυτά: το αίσθημα ευθύνης που βιώνει (αναίτιος-παναίτιος), τη δυσφήμησή της, το πρόβλημα της ομορφιάς και τον τρόπο που το

αντιμετωπίζει. Η συζήτηση μπορεί να πάρει έναν πιο επίκαιρο χαρακτήρα με αναφορά σε σύγχρονες εμπειρίες/περιστάσεις και σε προσωπικές εμπειρίες των μαθητών.

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Να περιγράψετε τη διακύμανση των συναισθημάτων της Ελένης στο μέρος αυτό της Παρόδου και να επισημάνετε τους εκφραστικούς τρόπους με τους οποίους εκφράζεται.
2. Μετά την παρέμβαση του Χορού, η Ελένη παύει να θρηνεί. Ποια είναι η συναισθηματική της κατάσταση (372-402);
3. Να σημειώσετε τα στοιχεία που δείχνουν τη φρίκη του πολέμου.
4. Να αναλύσετε τις παρομοιώσεις που χρησιμοποιεί η Ελένη στους στ. 427-436 και να αναφερθείτε τη σκοπιμότητά τους.
5. Να αναζητήσετε τα πολιτιστικά στοιχεία που δείχνουν την ενότητα του ελληνικού βίου από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.
6. Να αναφερθείτε στο περιεχόμενο και τη μορφή του όρκου της Ελένης και να εξηγήσετε το ρόλο που διαδραματίζει ο όρκος αυτός στη διαμόρφωση του τραγικού ήθους της ηρωίδας.
7. Η Ελένη στην καταληκτική μονωδία της συγκρίνει τη μητέρα της και τον εαυτό της με δύο άλλα μυθικά πρόσωπα. Να επισημάνετε τις ομοιότητες που υπάρχουν ανάμεσά τους και να αναφερθείτε στο σκοπό που επιδιώκει ο ποιητής με τη σύγκριση αυτή.
8. Να επισημάνετε τα τελευταία λόγια που λέει ο Χορός πριν φύγει από την ορχήστρα και να τα συγκρίνετε με τα αντίστοιχα λόγια του Τεύκρου, όταν αναχωρεί διωγμένος από την Ελένη.
9. Σχετικά με τον ρόλο του Χορού στην αρχαία τραγωδία υπάρχουν τρεις απόψεις:

   α. Ο Χορός είναι ο «ιδανικός θεατής», αντιδρά δηλαδή στα επί σκηνής διαδραματιζόμενα όπως θα αντιδρούσε ένας μέσος θεατής, που εξέφραζε την κοινή γνώμη.

   β. Ο Χορός είναι ένα απλό «φερέφωνο» του ποιητή, που ο ποιητής τον χρησιμοποιεί για να περάσει κάποιες απόψεις του.

   γ. Ο Χορός είναι ένας υποκριτής, με δικό του ήθος, απόψεις, συναισθήματα και κίνητρα.

   Ποιος, κατά τη γνώμη σου, είναι ο ρόλος του Χορού εδώ;
10. Διαθεματική εργασία: Να μελετήσετε στην Ιλιάδα τις ραψωδίες Σ (στ. 1-33, 314-355), Ψ (στ. 1-58, 110-191) και Ω και να συνθέσετε μια εργασία με τίτλο «Επιτάφιοι θρήνοι και ταφικά έθιμα στην ομηρική εποχή».

## 7. Επεισόδιο Α΄: Στίχοι 437-494

**1 διδακτική περίοδος**

**Δείκτες επιτυχίας: Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.Ι.3., Β.Ι.4., Β.ΙΙ., Γ.1., Γ.3., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να χαρακτηρίσουν το ήθος του Μενελάου σε επίπεδο γνωρισμάτων και σε επίπεδο συναισθημάτων.
- Να σχολιάσουν και να αξιολογήσουν την επιλογή του ποιητή να παρουσιάσει τον Μενέλαο ντυμένο με κουρέλια.
- Να συγκρίνουν τον τρόπο με τον οποίο μιλά ο Μενέλαος για τους νεκρούς του πολέμου με τον αντίστοιχο τρόπο που μιλά για το θέμα αυτό η Ελένη στην Πάροδο.
- Να αναπτύξουν τη γνώμη που διατυπώνει ο Μενέλαος για τις συνέπειες που έχουν στον άνθρωπο οι μεταστροφές της τύχης.
- Να αξιοποιήσουν τις πληροφορίες που υπάρχουν στη ραψωδία δ της Οδύσσειας, στις τραγωδίες Τρωάδες του Ευριπίδη και Αγαμέμνων του Αισχύλου, καθώς και στον Ηρόδοτο, Ιστορίαι Β, γράφοντας μια εργασία με θέμα: «Ο νόστος των Αχαιών και το οδοιπορικό του Μενέλαου».

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί στην εμφάνιση και τη σκηνική παρουσία του Μενελάου. Η επιλογή του ποιητή να παρουσιάσει τον Μενέλαο ντυμένο με κουρέλια-ράκη (ρακοφορία) είναι σκόπιμη και εξυπηρετεί διάφορους στόχους:

  α) τονίζει τη μεταστροφή που προκάλεσε ο Τρωικός πόλεμος στην κατάσταση του Μενελάου και κατ' επέκταση υπογραμμίζει την τραγική του θέση,

  β) καθιστά αυτόν περισσότερο αξιολύπητο και κινεί τον οίκτο και την ευσπλαχνία γι' αυτόν τόσο στους Αιγύπτιους όσο και στους θεατές,

  γ) δίνει τη δυνατότητα να αισθητοποιηθεί η αποκατάσταση του ήρωα και με την αλλαγή της ενδυμασίας του στο τέλος.

- Βασικό στοιχείο που προωθεί την εξέλιξη του μύθου είναι η πληροφορία του Μενελάου ότι έχει φέρει μαζί του την Ελένη από την Τροία, ότι την κρατά κλεισμένη σε μια σπηλιά, ότι την επιτηρούν σύντροφοί του και ότι την θεωρεί ένοχη για τις συμφορές του. Η πληροφορία αυτή φέρνει κοντά την Ελένη της Τροίας με την Ελένη της Αιγύπτου και οδηγεί στην αξιοποίηση της αντίθεσης του «φαίνεσθαι» και του «είναι» πάνω στην οποία ο ποιητής στηρίζει την εξέλιξη του μύθου.
- Προτείνεται η μελέτη της παρουσίας του Μενέλαου στο επεισόδιο αυτό, η οποία μπορεί να μεθοδευτεί ανά σκηνή και σε συνδυασμό με το χαρακτηρισμό του ως τραγικού ήρωα. Ο λόγος του στον πρώτο μονόλογο συνδέεται στο βιβλίο του μαθητή με την «τραγικότητα». Η έννοια της τραγικότητας έχει δοθεί σταδιακά και μεθοδικά: στον Πρόλογο έγινε αναφορά

για την «τραγική θέση» (της Ελένης), στην Πάροδο έγινε λόγος για τα χαρακτηριστικά του «τραγικού ήρωα». Τώρα οι μαθητές μπορούν να εφαρμόσουν στοιχεία που ίσως έχουν μάθει: μπορούν να θυμηθούν τα χαρακτηριστικά του τραγικού ήρωα και να τα αναζητήσουν στο Μενέλαο (π.χ. από ένδοξος βασιλιάς έγινε ρακένδυτος ναυαγός και ζητιάνος, από νικητής της Τροίας κατέληξε «ανέστιος και πλάνης», πολέμησε για την Ελένη και κέρδισε στην πραγματικότητα ένα είδωλο. Με άλλα λόγια: μεταστροφή της τύχης, άγνοια και αυταπάτη, νικητής νικημένος του πολέμου κ.λπ.). Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές μαθαίνουν να αξιοποιούν τις γνώσεις τους και σιγά σιγά να αναγνωρίζουν πεδία μελέτης της τραγωδίας.

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Να επισημάνετε τα συναισθήματα που διακατέχουν τον Μενέλαο στη σκηνή αυτή και να τα ερμηνεύσετε με σημείο αναφοράς τα γνωρίσματα της προσωπικότητάς του.
2. Να σχολιάσετε και να αξιολογήσετε την επιλογή του ποιητή να παρουσιάσει τον Μενέλαο ντυμένο με κουρέλια.
3. Να συγκρίνετε την τραγικότητα της Ελένης, όπως έχει διαμορφωθεί από τον Ευριπίδη στον Πρόλογο και την Πάροδο, με την τραγικότητα του Μενελάου στη σκηνή αυτή.
4. Ποια σημασία έχει για την τραγωδία *Ελένη* η ρακοφορία του Μενελάου;
5. Να αναπτύξετε τη γνώμη που διατυπώνει ο Μενέλαος για τις συνέπειες που έχουν στον άνθρωπο οι μεταστροφές της τύχης (στ. 474-476).
6. Να ερμηνεύσετε τη φράση: «οδήγησα στην Τροία / στράτευμα πλήθος κι όχι με τη βία / σαν τύραννος» (στ. 446-448).
7. Να συγκρίνετε τον τρόπο με τον οποίο μιλά ο Μενέλαος για τους νεκρούς του πολέμου (στ. 450-454) με τον αντίστοιχο τρόπο που μιλά για το θέμα αυτό η Ελένη στην Πάροδο (στ. 409-421). Από ποια οπτική γωνία βλέπουν οι δύο ήρωες τον πόλεμο και ποια συναισθήματα τους διακατέχουν, όταν αναφέρονται σε αυτόν;
8. Διαθεματική εργασία: Να αξιοποιήσετε τις πληροφορίες που υπάρχουν στη ραψωδία δ της *Οδύσσειας* (στ. 78-91 και 354-595), στις τραγωδίες *Τρωάδες* (στ. 1-97) του Ευριπίδη και *Αγαμέμνων* (στ. 617-680) του Αισχύλου, καθώς και στον Ηρόδοτο, *Ιστορίαι Β* 113 κ.εξ., να γράψετε μια εργασία με θέμα: «Ο νόστος των Αχαιών και το οδοιπορικό του Μενέλαου».

## 8. Επεισόδιο Α΄: Στίχοι 495-541

**1 διδακτική περίοδος**

**Δείκτες επιτυχίας: Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.Ι.3., Β.Ι.4., Β.ΙΙ., Β.ΙΙ.1., Γ.1., Γ.3., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να δικαιολογήσουν τη στάση της Γερόντισσας απέναντι στον Μενέλαο (στην αρχή και το τέλος της σκηνής) και να σχολιάσουν τον τρόπο που συμπεριφέρθηκε ο Μενέλαος στη Γερόντισσα.
- Να διαπιστώσουν την άθλια κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει ο Μενέλαος.
- Να ζωγραφίσουν τη συναισθηματική κατάσταση του Μενέλαου στη σκηνή με τη Γερόντισσα.
- Να διακρίνουν τη βασική πληροφορία του στίχου 528, να την συσχετίσουν με την πληροφορία του στίχου 482 και να σχολιάσουν τον δραματικό της ρόλο.
- Να αξιολογήσουν τα στοιχεία που εμπεριέχονται στη στιχομυθία του Μενέλαου και της Γερόντισσας.
- Να συγκρίνουν τον τρόπο με τον οποίο η Ελένη και η Γερόντισσα αναφέρονται στην έχθρα που τρέφει ο Θεοκλύμενος απέναντι στους Έλληνες.

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Η παρουσίαση της Γερόντισσας μπορεί να γίνει με τέτοιο τρόπο, ώστε να βοηθήσει τους μαθητές:
    - να συνειδητοποιήσουν ότι στην τραγωδία υπάρχουν πέρα από τους ήρωες (πρωταγωνιστές) κι άλλα, δευτερεύοντα, πρόσωπα,
    - να αναζητήσουν το ρόλο της Γερόντισσας στη δραματική οικονομία. Η Γερόντισσα είναι ένα από τα δευτερεύοντα πρόσωπα της τραγωδίας (π.χ. ο Αγγελιαφόρος, ο Υπηρέτης). Μπορεί λοιπόν να γίνει μια πρώτη συζήτηση για την ταυτότητα των προσώπων αυτών και το ρόλο τους. Έτσι, εδώ οι μαθητές διαπιστώνουν τα χαρακτηριστικά της Γερόντισσας και αναρωτιούνται για την επιλογή του ποιητή (π.χ. γιατί γυναίκα και όχι άντρας στο ρόλο του φύλακα;) και στη συνέχεια αναζητούν το λειτουργικό της ρόλο στη συγκεκριμένη σκηνή: ψυχολογικά και δραματικά (συμπονά το Μενέλαο, διαφαίνεται η τραγικότητα του Μενέλαου κ.λρ.). Τέλος, σε συνδυασμό με την παρουσία του Μενέλαου μπορούν οι μαθητές να κάνουν υποθέσεις για τη σκηνική της παρουσία (κυρίως με βάση το ερώτημα αν η παρουσία της Γερόντισσας επιτείνει την τραγικότητα του ήρωα ή, αντίθετα, η σκηνή έχει κωμικό χαρακτήρα).
- Αξιοσημείωτες είναι οι αντιθέσεις που υπάρχουν στο κείμενο: α) η αυστηρή στάση της Γερόντισσας στην αρχή αντιτίθεται στην υποχωρητικότητα και την ανοχή που δείχνει στο τέλος της σκηνής και β) το πρότερο βασιλικό μεγαλείο του Μενελάου αντιτίθεται στην

άθλια κατάσταση του επαίτη στην οποία βρίσκεται τώρα.

- Η πληροφορία που δίνει η Γερόντισσα στον Μενέλαο για την παρουσία της Ελένης στην Αίγυπτο (στ. 528) προβάλλει έντονα το μοτίβο του «ειδώλου» και περιπλέκει τη δραματική κατάσταση. Ο Μενέλαος περιέρχεται σε σύγχυση και δε γνωρίζει ποια είναι η πραγματική Ελένη. Ο ποιητής πρέπει να κατευθύνει την εξέλιξη του μύθου στην ταύτιση των δυο προσώπων και τη λύση του προβλήματος.
- Η Ελένη ξέρουμε ότι δεν αποτελεί για όλους τους μελετητές «τραγωδία». Με αφορμή κυρίως τη 2η σκηνή (δράση του Μενέλαου), ο διδάσκων αρχίζει να μελετά σταδιακά αυτή την επιφύλαξη. Όπως γίνεται και σε ανάλογες περιπτώσεις, εισάγει έναν όρο και ζητά μια απλή επισήμανσή του από τους μαθητές και σε πρώτη φάση μια βιωματική πρόσληψή του. Εδώ, εισάγεται ο όρος «κωμικά στοιχεία» (και όχι ακόμα «κωμωδία» ή «τραγικωμωδία»). Οι μαθητές μπορούν να αναζητήσουν στοιχεία που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν μια τέτοια θεώρηση (κινήσεις της Γερόντισσας και του Μενέλαου κ.λπ.). Εμπλέκονται έτσι σε ερμηνευτικά ζητήματα, τα οποία μπορούν στη συνέχεια να τα συσχετίσουν με την παράσταση (σκηνοθεσία).

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Να δικαιολογήσετε τη στάση της Γερόντισσας απέναντι στον Μενέλαο και να σχολιάσετε τον τρόπο που συμπεριφέρθηκε ο Μενέλαος στη Γερόντισσα.
2. Να περιγράψετε την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει ο Μενέλαος.
3. Να ζωγραφίσετε τη συναισθηματική κατάσταση του Μενέλαου στη σκηνή με τη Γερόντισσα.
4. Να διακρίνετε τη βασική πληροφορία του στίχου 528, να την συσχετίσετε με την πληροφορία του στίχου 482 και να σχολιάσετε τον δραματικό της ρόλο.
5. Να αξιολογήσετε τα στοιχεία που εμπεριέχονται στη στιχομυθία του Μενέλαου και της Γερόντισσας. Ποιο θεωρείτε σημαντικότερο από δραματική άποψη;
6. Να συγκρίνετε τον τρόπο με τον οποίο η Ελένη (στ. 179-184) και η Γερόντισσα (στ. 527-529) αναφέρονται στην έχθρα που τρέφει ο Θεοκλύμενος απέναντι στους Έλληνες.

## 9. Επεισόδιο Α΄: Στίχοι 542-575

**1 διδακτική περίοδος**

**Δείκτες επιτυχίας: Α.1., Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.Ι.3., Β.Ι.4., Β.ΙΙ., Β.ΙΙ.1., Β.ΙΙ.3., Γ.1., Γ.3., Ε.1., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

1. Να διαπιστώσουν το ήθος του Μενέλαου (επιπολαιότητα - αφέλεια), όπως αυτό διαγράφεται μέσα από την αξιολόγηση των πληροφοριών που έλαβε από τη Γερόντισσα.
2. Να αξιολογήσουν τα επιχειρήματα με τα οποία ο Μενέλαος δικαιολογεί την απόφαση του να παραμείνει στην Αίγυπτο.
3. Να συζητήσουν τα στοιχεία εκείνα που ταυτίζουν την Ελένη της Αιγύπτου με την Ελένη της Τροίας.
4. Να διακρίνουν τα στοιχεία που θα μπορούσαν, ενδεχομένως, να αποτελέσουν γελοιοποίηση του Μενελάου.
5. Να διακρίνουν τις γνωμικές φράσεις και να σχολιάσουν την αλήθεια που εκφράζουν.
6. Να δραματοποιήσουν το πρώτο επεισόδιο της τραγωδίας *Ελένη*.
7. Να σημειώσουν το σχέδιο που καταστρώνει ο Μενέλαος μετά τη συνομιλία του με τη Γερόντισσα.
8. Αντλώντας στοιχεία από το πρώτο επεισόδιο της *Ελένης*, να συντάξουν το βιογραφικό σημείωμα του Μενέλαου.
9. Να αναπτύξουν την κριτική και δημιουργική τους σκέψη, γράφοντας μια ιστορία.
10. Να σχεδιάσουν ή να περιγράψουν τη σκευή του Μενέλαου και της Γερόντισσας, όπως την φαντάζονται.

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Οι επιπόλαιες σκέψεις του Μενελάου αλλά και η δειλία που τον διακρίνει δε συμφωνούν με τον λαμπρό αρχηγό της Τρωικής εκστρατείας. Έτσι μερικοί θεωρούν ότι ο Ευριπίδης εδώ γελοιοποιεί τον ήρωα. Θα μπορούσε όμως κάποιος να θεωρήσει πως όλα αυτά αποσκοπούν στο να υπογραμμίσουν την αθλιότητά του.
- Μια παρόμοια περίπτωση με διαφορετική κατάληξη συναντούμε στον Οιδίποδα Τύραννο του Σοφοκλή. Εκεί ο Οιδίπους προσπαθεί να διαπιστώσει αν ένας φόνος που διέπραξε ταυτίζεται με τον φόνο που στοίχισε τη ζωή στον βασιλιά της Θήβας και πατέρα του. Ζητά, λοιπόν πληροφορίες από τη γυναίκα του για τον τόπο, τον χρόνο του εγκλήματος, για την ηλικία του βασιλιά και τη σύνθεση της συνοδείας του (στ. 729-793). Διαπιστώνει ότι υπάρχει ταύτιση όλων των στοιχείων των δυο φόνων και αντιδρά λέγοντας «αἰαῖ, τάδ’ ἤδη διαφανῆ» (στ. 754). Ο Μενέλαος αντιδρά διαφορετικά και δέχεται ότι πρόκειται για σύμπτωση.

- Καλό θα είναι η συζήτηση για τον Μενέλαο να ολοκληρωθεί στο τέλος της ενότητας, αφού αξιολογηθούν οι συλλογισμοί του στην 3η σκηνή. Το ενδιαφέρον εδώ θα ήταν να αποφευχθούν οι μονοσήμαντοι χαρακτηρισμοί (π.χ. αφελής, απλοϊκός κτλ.) και να γίνει προσπάθεια να αναδειχθεί η αμφισημία, που επισημαίνουν οι μελετητές, αλλά και τα συναισθήματα του θεατή (έλεος, αγωνία για την τύχη της αναγνώρισης κ.λπ.). Σε αυτό θα βοηθηθούν οι μαθητές μέσα από την αναφορά στο ρεαλισμό του Ευριπίδη και στον ευριπίδειο ήρωα. Οι μαθητές δουλεύοντας π.χ. παραγωγικά μπορούν να αναζητήσουν, βασιζόμενοι στις προηγούμενες αναφορές, στην περίπτωση του Μενέλαου στοιχεία που τον καθιστούν τυπικό ευριπίδειο ήρωα. Έτσι, μελετούν εκ νέου την παρουσία του Μενέλαου, εφοδιασμένοι τώρα με ένα νέο κλειδί, και βλέπουν από άλλο πρίσμα τις αδυναμίες και τις αντιφάσεις του ήρωα.
- Ενώ στον Πρόλογο χρησιμοποιούνται όροι οικείοι στους μαθητές. Εδώ προτείνεται ο εκπαιδευτικός να εστιάσει περισσότερο στους όρους «είναι» – «φαίνεσθαι» και να εισάγει τις συμπληρωματικές αντιθέσεις «δόξα» και «αλήθεια», «σώμα» και «όνομα». Οι μαθητές μπορούν σε πρώτη φάση να τις επισημάνουν, με στόχο την κατανόηση, στο Μενέλαο (ποιος είναι – πώς φαίνεται, τι ακούει – τι πιστεύει: ο Μενέλαος παρών στη σκηνή ως σώμα, αλλά όχι ως όνομα, προσπαθεί να πείσει ότι είναι κάτι άλλο από αυτό που φαίνεται) και τη Γερόντισσα (φαίνεται σκληρή στη συμπεριφορά της – στην πραγματικότητα συμπονά το ζητιάνο). Το επόμενο βήμα είναι να προβληματιστούν για τη σημασία αυτής της αντίθεσης, αναζητώντας αρχικά τη σημασία της για το ίδιο το δράμα και, στη συνέχεια, επεκτείνοντας τον προβληματισμό τους (η σημασία της στη ζωή μας). Μπορούν, λοιπόν, οι μαθητές σε αυτό το σημείο να υποψιαστούν πώς η αντίθεση αυτή με την κυριαρχία της περιπλέκει τη διαδικασία της αναγνώρισης, συνειδητοποιώντας παράλληλα την «κατασκευή» του δράματος. Η πορεία και η διαδικασία παραμένει η ίδια που επισημάναμε κι αλλού: από την επισήμανση στη διερεύνηση.

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Να σκιαγραφήσετε τον Μενέλαο μέσα από την αξιολόγηση των πληροφοριών που έλαβε από τη Γερόντισσα.
2. Να αξιολογήσετε τα επιχειρήματα με τα οποία ο Μενέλαος δικαιολογεί την απόφαση του να παραμείνει στην Αίγυπτο.
3. Να προσδιορίσετε τα στοιχεία εκείνα που ταυτίζουν την Ελένη της Αιγύπτου με την Ελένη της Τροίας.
4. Ποια στοιχεία θα μπορούσαν, ενδεχομένως, να αποτελέσουν γελοιοποίηση του Μενελάου;
5. Να σημειώσετε τις γνωμικές φράσεις και να σχολιάσετε την αλήθεια που εκφράζουν.
6. Να σημειώσετε το σχέδιο που καταστρώνει ο Μενέλαος μετά τη συνομιλία του με τη Γερόντισσα. Ποιο γνώρισμα του ήθους του αποκαλύπτεται στο σχέδιο αυτό;
7. Να δραματοποιήσετε τη σκηνή του πρώτου επεισοδίου.
8. Ποια στοιχεία από τις αποκαλύψεις της Γερόντισσας προκαλούν σύγχυση στον Μενέλαο; Με ποια επιχειρήματα καθησυχάζει στη συνέχεια τον εαυτό του;
9. Αντλώντας στοιχεία από το πρώτο επεισόδιο της *Ελένης*, να συντάξετε το βιογραφικό σημείωμα του Μενέλαου, ακολουθώντας την εξής σειρά: α) το γενεαλογικό δένδρο του, β)

το ρόλο του στον πόλεμο της Τροίας, γ) τις περιπλανήσεις και τις ταλαιπωρίες του κατά την επιστροφή στην πατρίδα, και δ) την άφιξή του στην Αίγυπτο.

10. Να γράψετε μια ιστορία, ξεκινώντας από τη φράση: «Η Γερόντισσα βλέποντας στην είσοδο του ανακτόρου έναν ρακένδυτο άνδρα…».
11. Να παρακολουθήσετε τις ψυχικές διακυμάνσεις του Μενέλαου σε όλο το Α΄ επεισόδιο επισημαίνοντας ταυτόχρονα τους πιο χαρακτηριστικούς στίχους.
12. Αν εξετάσουμε τη δομή του πρώτου επεισοδίου, θα παρατηρήσουμε ότι αρχίζει με μονόλογο του Μενέλαου, συνεχίζεται με τον διάλογό του με τη Γερόντισσα και κλείνει πάλι με τον δικό του μονόλογο. Συσχετίζεται η δομή αυτή με τα συναισθήματα και τα πάθη του ήρωα από τη μια μεριά και τις δραματικές ανάγκες από την άλλη;
13. Να σχεδιάσετε ή να περιγράψετε τη σκευή του Μενέλαου και της Γερόντισσας, όπως εσείς τη φαντάζεστε.

## 10. Επιπάροδος - Β΄ Επεισόδιο: Στίχοι 576-658

**1 διδακτική περίοδος**

**Δείκτες επιτυχίας: Α.1., Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.Ι.3., Β.Ι.4., Β.ΙΙ., Β.ΙΙ.1., Β.ΙΙ.3., Γ.1., Γ.3., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να αποτιμήσουν τον ρόλο της Επιπαρόδου στην εξέλιξη του δράματος.
- Να εντοπίσουν τα στοιχεία που οδηγούν στην αναγνώριση του Μενελάου από την Ελένη.
- Να συγκρίνουν τις πληροφορίες του χορού με αυτές της Ελένης για τον Μενέλαο και να αιτιολογήσουν τις μεταξύ τους διαφορές.
- Να εκφράσουν τους προβληματισμούς τους αναφορικά με το αν η στάση του Μενελάου είναι «κατά το εικός» και «το αναγκαίον».
- Να δραματοποιήσουν τη σκηνή της συνάντησης Ελένης-Μενελάου.
- Να αναπτύξουν την κριτική τους σκέψη, συνθέτοντας δικό τους κείμενο.

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Κατά τη διδακτική επεξεργασία των στίχων 576-658 ο διδάσκων οφείλει να σταθεί σε κομβικά σημεία που συμβάλλουν στην εξέλιξη του δράματος. Πριν την ανάγνωση των στίχων της Επιπαρόδου (576-587) μπορεί να δώσει αναγνωστική οδηγία στους μαθητές να εντοπίσουν το θέμα των στίχων – το οποίο είναι η πληροφόρηση της Θεονόης από το Χορό ότι ο Μενέλαος ζει και παραδέρνει στο πέλαγος – και να αποτιμήσουν την αξία των πληροφοριών αυτών για την εξέλιξη του έργου. Έτσι, οι μαθητές θα ανιχνεύσουν το γεγονός ότι χωρίς την Επιπάροδο δεν θα μπορούσε να προωθηθεί η εξέλιξη του δράματος και επομένως ότι αυτή διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στην τραγωδία.
- Περνώντας στο Β΄ Επεισόδιο, οι μαθητές θα βιώσουν τη σκηνή της συνάντησης και της αναγνώρισης Ελένης – Μενελάου. Στην εν λόγω σκηνή πρέπει να τονίσουμε επισταμένα:

  Α. Την έννοια του ειδώλου, ζητώντας από τους μαθητές να θυμηθούν σε ποια άλλα σημεία έχουμε εντοπίσει την έννοια αυτή ως τώρα. Μπορούμε εν προκειμένω να προβούμε και σε μια διαθεματική προσέγγιση του τρωικού μύθου, θυμίζοντας στους μαθητές την εκδοχή του Ομήρου για το πρόσωπο της Ελένης και ζητώντας τους να επαναφέρουν στη μνήμη τους τα ποιήματα του Ρίτσου και του Σεφέρη για την Ελένη, τα οποία είχαν επεξεργαστεί στη Β΄ Γυμνασίου.

  Β. Τα στοιχεία που οδηγούν στην αναγνώριση του Μενελάου από την Ελένη. Πριν από την επεξεργασία των αντίστοιχων στίχων μπορούμε να συζητήσουμε με τους μαθητές αναφορικά με το ποια στοιχεία θα ζητούσαν από έναν «ξένο» για να επιβεβαιώσουν ότι τον γνωρίζουν. Εναλλακτικά, μπορούμε εν προκειμένω να αξιοποιήσουμε την τεχνική της δραματοποίησης, ζητώντας από τους μαθητές να αποδώσουν θεατρικά τη σκηνή της συνάντησης και της αναγνώρισης.

Μετά την επεξεργασία των στίχων που πραγματεύονται την αναγνώριση, οι μαθητές μπορούν να εντοπίσουν και να σημειώσουν τα στάδια της αναγνώρισης αλλά και να αποτιμήσουν τον λειτουργικό της ρόλο, εφόσον πρόκειται για ένα βασικό μοτίβο στην αρχαιοελληνική γραμματεία. Τα στάδια της αναγνώρισης, λοιπόν, είναι:

- Η απόκρυψη της ταυτότητας κάποιου προσώπου, η οποία επιτυγχάνεται με την παραμόρφωση ή τη μεταμόρφωση ή την αφήγηση πλαστής ιστορίας.
- Η απομόνωση. Τα πρόσωπα προς αναγνώριση απομονώνονται από τα υπόλοιπα.
- Η αποκάλυψη της ταυτότητας. Σε αυτό το στάδιο αίρεται ή μεταμόρφωση ή παραμόρφωση.
- Η δυσπιστία. Αυτή εκφράζεται από το ένα εκ των δύο προσώπων.
- Η ζήτηση αποδεικτικών στοιχείων.
- Η παρουσίαση αυτών των στοιχείων.
- Ο αναγνωρισμός, ο οποίος συνοδεύεται από ανάλογα συναισθήματα.

Αναφορικά με τον λειτουργικό ρόλο της αναγνώρισης, μπορούμε να ωθήσουμε τους μαθητές μέσω ενός διερευνητικού διαλόγου ώστε να εντοπίσουν ότι είναι τεχνική που προωθεί την πλοκή, όταν αυτή έχει φτάσει σε αδιέξοδο. Με την αναγνώριση τα δύο πρόσωπα συνενώνουν τις δυνάμεις τους και συμβάλλουν στην εξέλιξη της πλοκής, προκειμένου ο μύθος να φτάσει στη λύση του. Είναι σημαντικό να ανιχνεύσουν οι μαθητές ότι με την αναγνώριση σε δύο φάσεις έχουμε τραγική επιβράδυνση, δηλαδή καθυστέρηση της εξέλιξης του δράματος που εξυπηρετεί τη θεατρική οικονομία. Συγκεκριμένα, ο ποιητής με την επιβράδυνση εξάπτει τα συναισθήματα των θεατών και διατηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον τους.

Γ. Τη διαφοροποίηση των πληροφοριών που δίνει ο Χορός και η Ελένη για τον Μενέλαο. Οι μαθητές πρέπει να προβληματιστούν ώστε να ανιχνεύσουν τόσο την τεχνική της κλιμακωτής αποκάλυψης των πληροφοριών η οποία συνηθίζεται από τους τραγικούς ποιητές και εντείνει το ενδιαφέρον των θεατών όσο και τη σκηνοθετική οικονομία του έργου.

Δ. Την ψυχογραφία των προσώπων:

- Χορός: Αναγγέλλει τις ευχάριστες ειδήσεις που πήρε η Ελένη από τη Θεονόη σχετικά με τον Μενέλαο.
- Ελένη: Χαρούμενη, πρόσωπο τραγικό, πιστή και αφοσιωμένη στο Μενέλαο. Όταν όμως ο Μενέλαος δεν την πιστεύει νιώθει και πάλι δυστυχισμένη.
- Μενέλαος: Δύσπιστος, πιστός στη σύζυγό του, βρίσκεται σε πλήρη νοητική σύγχυση και ψυχική αναταραχή. Τόσο η Ελένη όσο και ο Μενέλαος παρουσιάζουν έντονες συναισθηματικές διακυμάνσεις, που ξεκινούν από τη χαρά και τον ενθουσιασμό και φτάνουν στον φόβο και την απόγνωση.

Ε. Το αν είναι η στάση του Μενελάου «κατά το εικός» και «το αναγκαίο»:

Το εν λόγω στοιχείο αποτελεί απαιτητική επιδίωξη, ωστόσο είναι σημαντικό να αναφερθούμε σε αυτό. Ο Αριστοτέλης όταν διατύπωσε τις αρχές της τραγωδίας στην Ποιητική του τόνισε ότι οι συμπεριφορές των προσώπων πρέπει να αναπτύσσονται κατά το εικός και το αναγκαίο, δηλαδή με τρόπο φυσικό και σύμφωνο με τους δραματικούς στόχους του ποιητή. Μέσα από την σκηνοθετική παρουσίαση της σκηνής οι μαθητές θα εντοπίσουν ότι η μεθόδευσή της είναι συνειδητή επιλογή του ποιητή και η στάση του Μενελάου είναι

φυσιολογική. Είναι όμως και αναγκαία; Οι μαθητές εν προκειμένω θα εντοπίσουν ότι ουσιαστικά η στάση του Μενελάου καθυστερεί τη σκηνή της επιβράδυνσης.

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Ποιος είναι ο ρόλος της Επιπαρόδου στην εξέλιξη του δράματος; Πώς θα μπορούσε να προωθηθεί η εξέλιξη της πλοκής αν απουσίαζε η Επιπάροδος; Να συνθέσετε 10-20 στίχους που μπορούν να την αντικαταστήσουν.
2. Ποια στοιχεία οδηγούν στην αναγνώριση του Μενελάου από την Ελένη; Ποια είναι τα στάδια της αναγνώρισης;
3. Πιστεύετε ότι η στάση του Μενελάου είναι «κατά το εικός» και «το αναγκαίον»; Αν όχι, μπορείτε να αναδιαμορφώσετε τη σκηνή ώστε να υπηρετεί τη συγκεκριμένη αριστοτελική αρχή της τραγωδίας;
4. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να εντοπίσετε τα εκφραστικά μέσα που χρησιμοποιεί ο Ευριπίδης στους στίχους 576-685.
5. Να συγκρίνετε τις πληροφορίες του χορού με αυτές της Ελένης για τον Μενέλαο και να αιτιολογήσετε τις μεταξύ τους διαφορές.
6. Να δραματοποιήσετε τη σκηνή της συνάντησης Ελένης και Μενελάου.

## 11. Επιπάροδος - Β΄ Επεισόδιο: Στίχοι 659 – 840

**2 διδακτικές περίοδοι**

**Δείκτες επιτυχίας: Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.Ι.3., Β.Ι.4., Β.ΙΙ., Β.ΙΙ.1., Β.ΙΙ.3., Γ.1., Γ.3., Ε.1., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να πληροφορηθούν για την είσοδο του Αγγελιαφόρου και την ανάληψη του ειδώλου της Ελένης.
- Να βιώσουν την συναισθηματική στιγμή της αναγνώρισης της Ελένης από τον Μενέλαο.
- Να επισημάνουν τα στοιχεία του παρελθόντος που αναφέρει η Ελένη στον Μενέλαο.
- Να εντοπίσουν και να περιγράψουν την έννοια της «περιπέτειας», όπως αυτή σημειώνεται στους εν λόγω στίχους.
- Να αποτιμήσουν την αγγελική ρήση (στίχοι 775-840) ως προς τα ιδεολογικά στοιχεία που εμπεριέχει.
- Να ηθογραφήσουν τα πρόσωπα της σκηνής.
- Να συζητήσουν για τον αντιπολεμικό χαρακτήρα της τραγωδίας.
- Να εντοπίσουν στοιχεία που προσδίδουν στον Ευριπίδη τον χαρακτηρισμό του «από σκηνής φιλοσόφου».

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Κατά τη διδακτική επεξεργασία της 2ης σκηνής του Β΄ Επεισοδίου, μπορούμε να κάνουμε μια αρχική ανάγνωση όλων των στίχων, ώστε οι μαθητές να έχουν εποπτεία των γεγονότων, δίνοντάς τους ως αναγνωστική οδηγία να χωρίσουν τη σκηνή σε θεματικές ενότητες, οι οποίες θα αποτελέσουν τα κέντρα της μετέπειτα λεπτομερούς επεξεργασίας. Οι εν λόγω θεματικές ενότητες θα είναι οι ακόλουθες:

  1η: Στίχοι 659-686: Η είσοδος του Αγγελιαφόρου και η ανακοίνωση για την ανάληψη του ειδώλου της Ελένης.

  2η: Στίχοι 687-730: Ο Μενέλαος αναγνωρίζει την Ελένη.

  3η: Στίχοι 731-774: Η Ελένη αφηγείται όσα έχουν συμβεί.

  4η: Στίχοι 775-840: Ο Αγγελιαφόρος εκφράζει τη γνώμη του για τους θεούς, την αθωότητα της Ελένης και την ψευτιά που χαρακτηρίζει τη μαντική.

- Κατά την επεξεργασία της πρώτης θεματικής ενότητας του Β΄ Επεισοδίου οι μαθητές θα παρακολουθήσουν την είσοδο του Αγγελιαφόρου Α΄ στη σκηνή και την αναφορά του στην ανάληψη του ειδώλου της Ελένης. Στο σημείο αυτό πρέπει να τους βοηθήσουμε να ανιχνεύσουν τον λόγο για τον οποίο επιλέγεται από τον Ευριπίδη ο Αγγελιαφόρος για να προωθήσει την εξέλιξη του μύθου. Οι μαθητές συζητώντας θα ανιχνεύσουν το γεγονός ότι με την άρνηση του Μενελάου να αναγνωρίσει την Ελένη, η εξέλιξη της πλοκής είχε φτάσει

σε αδιέξοδο. Με την πραγματοποίηση της δεύτερης φάσης και την ολοκλήρωση της «αναγνώρισης» η πλοκή θα προωθηθεί και η εξέλιξή της θα συνεχιστεί. Αυτό πραγματώνεται με την άρση του βασικού εμποδίου, του «ειδώλου», που επιτυγχάνεται με την «ανάληψή» του. Η δημιουργία του «ειδώλου» ήταν έργο θεϊκό και στάθηκε μοιραίο όχι μόνο για την Ελένη και τη ζωή της, αλλά και για την τύχη δύο λαών. Η άρση του «ειδώλου» με την ανάληψη στους ουρανούς, είναι επίσης θεϊκή ενέργεια, γεγονός που πρέπει να εντοπίσουν οι μαθητές, καθώς και να παρατηρήσουν ότι ο Ευριπίδης δείχνει ότι οι θεοί είναι οι θύτες και οι θνητοί τα θύματα. Οι θεοί αποφασίζουν και οι θνητοί βρίσκονται στο έλεός τους. Έτσι, στο συγκεκριμένο σημείο οι μαθητές μπορούν να ανιχνεύσουν και τον θρησκευτικό χαρακτήρα της τραγωδίας. Η σκηνή της αναγνώρισης της Ελένης από τον Μενέλαο είναι κατάλληλη για να περιγράψουν οι μαθητές αφενός τα συναισθήματα που διακατέχουν τους ήρωες (έντονη χαρά, ανακούφιση και συγκίνηση) και αφετέρου τα δικά τους συναισθήματα. Ως θεατές οι μαθητές θα νιώσουν ανακούφιση, που ενισχύεται από το γεγονός ότι η επιβράδυνση της αναγνώρισης έχει δημιουργήσει συναισθήματα φόβου και αγωνίας. Οι συνεχείς ανατροπές και οι εκπλήξεις θα προκάλεσαν στους μαθητές αντικρουόμενα συναισθήματα και αδημονία, έκαναν όμως το ενδιαφέρον τους ζωηρότερο. Με την περιγραφή των συναισθημάτων, ο μαθητής συμμετέχει εντονότερα στη χαρά των ηρώων, έχοντας μοιραστεί προηγουμένως την αγωνία τους.

- Έπειτα, μετά την ανάγνωση και τη δραματοποίηση της σκηνής της αναγνώρισης της Ελένης από το Μενέλαο, πρέπει να αναφερθούμε σε ένα κομβικό στοιχείο που συνέχει και διαπερνά την τραγωδία: Με την αποκάλυψη πως η Ελένη της Τροίας ήταν το «είδωλο», το μοτίβο «είναι – φαίνεσθαι» δεν μπορεί να λειτουργήσει πλέον αναφορικά με την Ελένη και να στηρίξει το έργο. Εφόσον θα ήταν αδύνατο ο Ευριπίδης να παραγκωνίσει το βασικό μοτίβο πάνω στο οποίο δόμησε την ιδέα του και τροποποίησε τον τρωικό μύθο, θα αξιοποιήσει εκ νέου το μοτίβο «είναι-φαίνεσθαι», κατά την περιγραφή του σχεδίου απόδρασης και σωτηρίας του ζεύγους. Έτσι, στην περίπτωση αυτή το «είναι» του σχεδίου επικεντρώνεται στην απόδραση και τη σωτηρία του ζεύγους, ενώ το «φαίνεσθαι» στα απατηλά επιχειρήματα της Ελένης προς τον Θεοκλύμενο, ότι πρέπει να αποδώσει τιμές και να προσφέρει θυσίες στον νεκρό Μενέλαο μεσοπέλαγα.
- Κατά την επεξεργασία της σκηνής της αναγνώρισης της Ελένης από τον Μενέλαο είναι σημαντικό οι μαθητές να εντοπίσουν και να αναδείξουν το γεγονός ότι αμφότερες οι φάσεις της αναγνώρισης δεν γίνονται με «σημάδια» αλλά με συλλογισμούς και συμβάλλει στην εξέλιξη του μύθου. Μπορούμε εν προκειμένω να ζητήσουμε από τους μαθητές μας να συνθέσουν υποθετικούς αναγνωρισμούς μεταξύ τους ανά δύο, αξιοποιώντας τη συλλογιστική του Ευριπίδη.
- Ένα ακόμη στοιχείο που καλούμαστε να αναδείξουμε και να πραγματευτούμε καθώς διδάσκουμε την εν λόγω ενότητα είναι η έννοια της «περιπέτειας». Με την ολοκλήρωση της αναγνώρισης συντελείται η περιπέτεια, δηλαδή η μεταβολή από την ευτυχία στη δυστυχία ή από τη δυστυχία στην ευτυχία, όπως συμβαίνει στην παρούσα περίπτωση. Μια δυστυχία για την οποία ευθύνονται οι θεοί (Αφροδίτη, Ήρα, Ερμής) και στην οποία οι δύο πρωταγωνιστές είναι απλώς ακούσια όργανα αυτών των θεών. Όμως, προσπαθούν να ξεφύγουν από τις εμπλοκές και να καθορίσουν το πεπρωμένο τους στοιχείο που συμβάλλει στην τραγικότητά τους. Αν η «αναγνώριση» είναι θεατρική τεχνική που βοηθάει στην εξέλιξη του «μύθου» και συγκινεί, η περιπέτεια είναι το στοιχείο του μύθου που προκαλεί τον «φόβον» και τον «έλεον». Με την περιπέτεια ολοκληρώνεται η «δέσις» της τραγωδίας και από εκεί και πέρα δρομολογείται η «λύσις». Βέβαια, αξίζει να τονίσουμε στο σημείο αυτό και να προετοιμάσουμε τους μαθητές μας ότι εν προκειμένω η περιπέτεια δεν είναι πλήρης και οριστική, γιατί υπάρχει ακόμη ο κίνδυνος που διατρέχει το αντρόγυνο από τον Θεοκλύμενο.

- Θα ήταν παράλειψη αν δεν προβαίναμε και σε μια αδρομερή ψυχογράφηση και ηθογράφηση των ηρώων. Μέσα από τους λόγους, τις δράσεις και τις αντιδράσεις τους, η Ελένη εμφανίζεται χαρούμενη, δικαιωμένη, μεθοδική και πρακτική, πιστή και αφοσιωμένη στον σύζυγό της, ενώ νιώθει ασφάλεια, σιγουριά, έχει πλούσιο συναισθηματικό κόσμο και μεγάλη ευφυία. Ο Μενέλαος, ενώ αρχικά βρίσκεται σε σύγχυση, έπειτα νιώθει χαρούμενος που έχει κοντά του τη γυναίκα του αλλά ταυτόχρονα εξαπολύει κατάρες για τον Πάρη. Έχει απότομες συναισθηματικές μεταπτώσεις. Ο Χορός χαρακτηρίζεται από ευαισθησία, ενώ ο Αγγελιαφόρος Α΄ είναι ένα απλός, λογικός, λαϊκός, αυθόρμητος, αγενής άνθρωπος, πιστός και αφοσιωμένος στον αφέντη του. Θα ήταν εποικοδομητικό, καθώς διαγράφουμε το ήθος του Αγγελιαφόρου και σημειώνουμε στο ολόγραμμά του τα στοιχεία του χαρακτήρα του, να επανερχόμαστε σε αυτά κάθε φορά που εμφανίζεται στην σκηνή ο Αγγελιαφόρος, ώστε να ανιχνεύσουν οι μαθητές ότι ο εν λόγω «ρόλος» δομείται πάνω σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και υπηρετεί συγκεκριμένο σκοπό. Η επιλογή αυτή του Ευριπίδη συνδέεται με την τακτική του να παρουσιάζει ορισμένα από τα δευτερεύοντα πρόσωπα με τρόπο διαφορετικό από τον αναμενόμενο: δίνει σε αυτά κύρος και τα χρησιμοποιεί για να εκφράσει μέσω αυτών πολλές από τις απόψεις του. Πιο συγκεκριμένα, εδώ παρουσιάζει έναν άνθρωπο δούλο, που δεν είναι καλλιεργημένος, να θυμοσοφεί για σοβαρά θέματα που απασχολούν τους ανθρώπους (φύση του θείου, μαντική, πόλεμος), για να σπάσει τις αντιλήψεις της εποχής του ως προς τα κοινωνικά και πολιτισμικά στερεότυπα της εποχής. Έτσι, εμφανίζει έναν δούλο με πείρα ζωής και πολέμου, και όχι έναν ελεύθερο, να έχει όχι μόνο συλλάβει την πλάνη και την απάτη του πολέμου αλλά και να προβληματίζεται και να φιλοσοφεί πάνω στα σοβαρά και τρέχοντα προβλήματα της εποχής του. Η μέθοδος αυτή του Ευριπίδη εμπεριέχει και κάποια ειρωνική διάθεση, η οποία δεν αφορά τα πρόσωπα που χρησιμοποιεί, αλλά τις στερεοτυπικές και τις κοινωνικές προκαταλήψεις.
- Η αγγελική ρήση βρίθει ιδεολογικών στοιχείων, τα οποία μπορούμε να αναθέσουμε στους μαθητές να ανιχνεύσουν ανά ομάδες και να τα παρουσιάσουν στους συμμαθητές τους με τη βοήθεια ηλεκτρονικού υπολογιστή. Ο Αγγελιοφόρος εκφράζει την άποψη ότι είναι δύσκολο να κατανοήσουμε τους θεούς (στ. 786), επειδή συνεχώς αλλάζουν διάθεση (στ. 787- 790). Το ίδιο απρόβλεπτη είναι και η τύχη (στ. 791). Απόδειξη αποτελεί η περίπτωση του Μενέλαου και της Ελένης (στ. 791-795), οι οποίοι πέρασαν πολλά βάσανα και τώρα ξαφνικά, χωρίς καμία προσπάθεια, γνωρίζουν την ευτυχία. Η θέληση των θεών βρίσκεται πάνω από τη βούληση των ανθρώπων (στ. 831)· ο άνθρωπος θα πρέπει να προσπαθεί να εξασφαλίσει την εύνοιά τους με θυσίες και εκκλήσεις προς αυτούς (στ. 833-834). Ο Αγγελιοφόρος ταυτίζει το θείο με την τύχη και τη μοίρα, και τα θεωρεί το ίδιο απρόβλεπτα και ασταθή. Ο άνθρωπος βρίσκεται στο έλεος αιφνίδιων αλλαγών, το μέλλον του είναι αβέβαιο και μη προβλέψιμο και το μόνο που του απομένει είναι να προσπαθεί να εξασφαλίσει την εύνοια αυτών των δυνάμεων. Η φρόνηση και η σωστή κρίση αποτελούν τα όπλα του ανθρώπου στην προσπάθειά του να αποκτήσει έλεγχο στη ζωή του. Αφού, λοιπόν, οι μαθητές εντοπίσουν τα εν λόγω στοιχεία μπορούμε να υποκινήσουμε ένα διερευνητικό διάλογο αναφορικά με τον αντίκτυπο των προβληματισμών που εκφράζονται στην αγγελική ρήση στους Αθηναίους πολίτες που παρακολουθούν την τραγωδία το 412 π.Χ. Οι Αθηναίοι του 412 π.Χ. θα πρέπει να αντιλαμβάνονταν πολύ καλά την αστάθεια και την αβεβαιότητα της τύχης, εφόσον θύματα μιας αιφνίδιας μεταβολής της ήταν άλλωστε και οι ίδιοι, καθώς αυτή την εποχή βιώνουν τα δεινά της σικελικής καταστροφής. Μπορούμε βεβαίως να υποθέσουμε ότι θα υπήρχαν και ορισμένοι που θα θεωρούσαν αυτές τις αντιλήψεις προσβολή προς τους θεούς. Η αμφισβήτηση παραδοσιακών αντιλήψεων και πρακτικών λατρείας θα έθιγε οπωσδήποτε ορισμένους Αθηναίους, που θα θεωρούσαν τα λόγια του ένδειξη αθεΐας. Ορισμένοι από τους θεατές θα έβρισκαν στις απόψεις αυτές επιδράσεις της σοφιστικής διδασκαλίας, η οποία είχε ένθερμους υποστηρικτές αλλά και πολλούς εχθρούς. Έτσι, στο συγκεκριμένο σημείο μπορούμε να προβούμε αφενός σε μια

άμεση διασύνδεση με την αρχαία ελληνική ιστορία (αξιοποιώντας και το αντίστοιχο σχολικό εγχειρίδιο της Α' Γυμνασίου) και αφετέρου σε αξιοποίηση των στοιχείων της Εισαγωγής.

- Καταλήγοντας, οφείλουμε να σταθούμε σε δύο ακόμα στοιχεία, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν και σχέδια δράσης των μαθητών: α. ο φιλειρηνισμός του Ευριπίδη, όπως αυτός εκφράζεται μέσα από την περιγραφή της ανάληψης του ειδώλου της Ελένης και τονίζει τη ματαιότητα του πολέμου και β. την ταυτότητα του Ευριπίδη ως «από σκηνής φιλοσόφου». Ο Ευριπίδης αναρωτιέται, προβληματίζεται πάνω σε σημαντικά ζητήματα, εκφράζοντας απόψεις με γνωμικό χαρακτήρα και αρκετές φορές διατυπώνοντας θέσεις μάλλον ανατρεπτικές. Συχνά εκφράζει φιλοσοφικές απόψεις της εποχής του και στις αντιλήψεις του διακρίνεται σαφής επιρροή από το σοφιστικό κίνημα. Η φύση του θείου, ο ρόλος της τύχης, η δυνατότητα του ανθρώπου να προσεγγίσει τη γνώση, ο θεσμός της δουλείας, η αξία της ελεύθερης βούλησης και η δύναμη του ανθρώπινου πνεύματος είναι μερικά από τα θέματα που τον απασχολούν και παράλληλα είναι θέματα πάντα διαχρονικά. Επομένως η «διάνοια» των έργων του, οι απόψεις του που εκφράζει στη σκηνή, δικαιολογούν απόλυτα το χαρακτηρισμό που του έχει αποδοθεί.

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Να σημειώσετε τα στοιχεία του παρελθόντος που αναφέρει η Ελένη στον Μενέλαο.
2. Να εντοπίσετε και να περιγράψετε την έννοια της «περιπέτειας», όπως αυτή σημειώνεται στην παρούσα ενότητα.
3. Αφού εντοπίσετε τον τρόπο με τον οποίο πραγματώνεται η σκηνή της αναγνώρισης της Ελένης από τον Μενέλαο, να περιγράψετε τα συναισθήματα των ηρώων καθώς και τα δικά σας.
4. Να αποτιμήσετε την αγγελική ρήση (στίχοι 775-840) ως προς τα ιδεολογικά στοιχεία που εμπεριέχει.
5. Να ηθογραφήσετε τα πρόσωπα της σκηνής.
6. Να εντοπίσετε και να συζητήσετε για τις απόψεις και τους προβληματισμούς που εκφράζονται στη συγκεκριμένη ενότητα και συνθέτουν τη διάνοια του έργου.
7. Να δικαιολογήσετε τον χαρακτηρισμό του Ευριπίδη ως «από σκηνής φιλοσόφου».
8. Διαθεματική εργασία: Υποθέστε ότι ζείτε στην Αθήνα του 412 π.Χ. και έχετε μόλις παρακολουθήσει την τραγωδία. Σε μια συζήτηση με τον φίλο σας που σας συνόδευσε στην παράσταση προκύπτει μια λογομαχία αναφορικά με τη μαντική. Επιλέξτε έναν συμμαθητή σας και διαμορφώστε έναν αγώνα λόγων όπου ο ένας θα υπερασπίζεται τις θέσεις του Ευριπίδη και ο άλλος θα διαφωνεί.

## 12. Επιπάροδος - Β΄ Επεισόδιο: Στίχοι 841-941

**2 διδακτικές περίοδοι**

**Δείκτες επιτυχίας: Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.Ι.3., Β.Ι.4., Β.ΙΙ., Β.ΙΙ.1., Γ.1., Γ.3., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να περιγράψουν τα παλιά πάθη του Μενελάου και τον νέο κίνδυνο που τον απειλεί.
- Να αποτιμήσουν την πρόταση που θέτει η Ελένη ως σωτήρια.
- Να ψυχογραφήσουν τους ήρωες της ενότητας.
- Να συζητήσουν για την τραγικότητα των προσώπων μετά την αναγνώριση.
- Να συγκρίνουν τον όρκο της Ελένης στον στίχο 390 με τον όρκο που δίνει στην παρούσα ενότητα.
- Να απαριθμήσουν τους παράγοντες που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά του Μενελάου.
- Να συζητήσουν για τα ιδεολογικά και πολιτιστικά στοιχεία της σκηνής.

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Εφόσον γίνει η ανάγνωση των στίχων της 3ης σκηνής του Β' Επεισοδίου και εντοπίσουν οι μαθητές τα θεματικά κέντρα είναι σημαντικό να σταθούμε στα εξής σημεία:

  Α. Ήθος προσώπων: Μέχρι το τέλος της Παρόδου κυριαρχούσε στη στάση των ηρώων το παθητικό στοιχείο, δηλαδή η υποταγή στη μοίρα και ο θρήνος μπροστά στον δόλο των θεών και στις αντιξοότητες της ζωής. Τώρα αναλαμβάνουν πιο ενεργητικό ρόλο και γίνονται αυτοί οι σχεδιαστές και οι εκτελεστές του δόλου. Η Ελένη είναι πιστή και απόλυτα αφοσιωμένη στον Μενέλαο. Αποκορύφωμα της αγάπης της αποτελεί η δραματική προτροπή της να φύγει ο ίδιος για να σωθεί, εκφράζοντας έτσι πραγματική φροντίδα και αγάπη για αυτόν. Είναι σημαντικό να εντοπίσουν οι μαθητές ότι η στάση αυτή της Ελένης διαφέρει από τη στάση της μετά την α΄ αναγνώριση, όπου του ζητούσε να μείνει (αγάπη για τον Μενέλαο και σύγχυση) – Επίσης, νιώθει σύγχυση και ταραχή, εξαιτίας της Θεονόης. Ο Μενέλαος είναι εξίσου πιστός και αφοσιωμένος στην Ελένη, περνά από την αθλιότητα σε μια ηρωική αντιμετώπιση της κατάστασης και λέει πως θα αγωνιστεί μέχρι θανάτου για την Ελένη. Ωστόσο, η καυχησιολογία του προκαλεί για άλλη μια φορά τη θυμηδία των θεατών, στοιχείο που μπορούμε να ζητήσουμε από τους μαθητές να ανιχνεύσουν εν προκειμένω. Καταλήγοντας, η Θεονόη αρχικά παρουσιάζεται σαν απειλή, στο τέλος όμως θα γίνει βοηθός του Μενέλαου και της Ελένης.

  Β. Η τραγικότητα των ηρώων μετά την αναγνώριση: Ο Μενέλαος περιγράφοντας τις περιπέτειες και τα πάθη του παρελθόντος αλλά και την ταπείνωση που υπέστη στο παλάτι του Θεοκλύμενου, προκαλεί το έλεος και το φόβο των θεατών και καθίσταται τραγικό πρόσωπο. Ταυτόχρονα, το δίλημμα που βιώνει (να μείνει για να αγωνιστεί για την τιμή και την γυναίκα του ή να φύγει για να σώσει τη ζωή του) εντείνει ακόμα περισσότερο την τραγικότητά του. Η Ελένη αφετέρου είναι επίσης τραγικό πρόσωπο, όχι μόνο εξαιτίας του

διλήμματος που βιώνει και εκείνη (να παντρευτεί ή όχι τον Θεοκλύμενο) αλλά κυρίως επειδή ζητά από τον Μενέλαο να φύγει για να σωθεί.

Γ. Ο αμοιβαίος όρκος, η λειτουργία του και η σύγχρονη χρήση του όρκου. Εν προκειμένω, μπορούμε να συζητήσουμε με τους μαθητές σε ποιες περιπτώσεις ορκιζόμαστε στη σύγχρονη κοινωνία.

Δ. Η «ευβουλία»: Ο μόνος τρόπος να αντιδράσουν οι ήρωες είναι η «ευβουλία», δηλαδή η σωστή κρίση και λήψη αποφάσεων. Μπορούμε να αναφέρουμε στους μαθητές μας ότι η έννοια της ευβουλίας απορρέει από τη διδασκαλία των σοφιστών και ως εκ τούτου από το πνευματικό κλίμα της εποχής.

Ε. Σκηνοθετικοί και σκηνογραφικοί δείκτες (στοιχεία όψης), τα οποία μπορούν να εντοπιστούν από τους μαθητές και να αξιοποιηθούν σε μια θεατρική δραματοποίηση της σκηνής.

ΣΤ. Η αποφυγή της επιβράδυνσης ως απόδειξη της υψηλής τέχνης του Ευριπίδη. Η στιχομυθία Μενελάου – Ελένης εν προκειμένω αποτελεί δείγμα της δεινότητας του Ευριπίδη. Ο Μενέλαος περιέγραψε ήδη τις περιπέτειές του νωρίτερα και θα ήταν πληκτικό για τους θεατές να τις ξαναπεί. Ωστόσο, είναι φυσικό η Ελένη να θέλει να τις μάθει. Ο Ευριπίδης, λοιπόν, αποφεύγει την επιβράδυνση αξιοποιώντας πειστικά επιχειρήματα.

Ζ. Ιδεολογικά στοιχεία: 1. Ικεσία, 2. Μαντική, 3. Τιμή και Αξιοπρέπεια, 4. Ηρωικός θάνατος.

Η. Πολιτιστικά Στοιχεία: 1. Η ταφή των ηρώων, 2. Ο όρκος των δύο ηρώων, 3. Η χειραψία ως επιβεβαίωση της σύναψης μιας συμφωνίας ή ενός όρκου.

(Για τα στοιχεία Ζ και Η μπορούμε να συζητήσουμε πιο εκτεταμένα, κάνοντας διασυνδέσεις με το σήμερα, ούτως ώστε οι μαθητές να εκφράσουν και τις δικές τους απόψεις για τα εν λόγω θέματα).

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Να συζητήσετε για την τραγικότητα των προσώπων μετά την αναγνώριση.
2. Να απαριθμήσετε τους παράγοντες που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά του Μενελάου.
3. Να εντοπίσετε και να συζητήσετε για τα ιδεολογικά και πολιτιστικά στοιχεία της σκηνής.
4. Να αξιολογήσετε την πρόταση που θέτει η Ελένη ως σωτήρια.
5. Να συγκρίνετε τον όρκο της Ελένης (στ. 390) με τον όρκο της στην παρούσα ενότητα.
6. Αντλώντας στοιχεία από τις τρεις πρώτες σκηνές του Β’ Επεισοδίου να διαμορφώσετε το διάγραμμα του χαρακτήρα του Θεοκλύμενου. Η εικόνα που συνθέσατε συμφωνεί με την περιγραφή της Ελένης στον Πρόλογο;
7. Αξιοποιώντας στοιχεία από τις τρεις πρώτες σκηνές του Β’ Επεισοδίου να περιγράψετε με τρεις λέξεις τον Μενέλαο. Να αιτιολογήσετε τις απόψεις σας με στίχους από την τραγωδία.

## 13. Επιπάροδος - Β΄ Επεισόδιο: Στίχοι 942-1139

**2 διδακτικές περίοδοι**

**Δείκτες επιτυχίας: Β.Ι., Β.Ι.2., Β.Ι.3., Β.Ι.4., Β.ΙΙ., Β.ΙΙ.3., Γ.1., Γ.3., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να παρουσιάσουν την εμφάνιση της Θεονόης στη σκηνή, αξιοποιώντας τους σκηνοθετικούς και σκηνογραφικούς δείκτες του κειμένου.
- Να δραματοποιήσουν τους λόγους της Ελένης και του Μενελάου, τροποποιώντας κάποια επιχειρήματα.
- Να σημειώσουν και να παρουσιάσουν τα ιδεολογικά, τα πολιτιστικά και τα διαχρονικά στοιχεία της σκηνής.
- Να εντοπίσουν και να συζητήσουν τα γνωμικά της σκηνής και να αναφερθούν σε άλλα με την ίδια ή παρόμοια σημασία.
- Να αξιολογήσουν την απόφαση της Θεονόης στην παρούσα ενότητα.

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Στην 4η σκηνή του Β΄ Επεισοδίου εισέρχεται η Θεονόη και προωθείται σημαντικά η εξέλιξη του μύθου. Η ενότητα περιέχει πλούσιες σκηνοθετικές και σκηνογραφικές πληροφορίες που είναι πολύ σημαντικό να ανιχνευθούν από τους μαθητές και να αξιοποιηθούν σε μια θεατρική δραματοποίηση της σκηνής στο τέλος της διδακτικής ώρας. Η αναφορά στα στοιχεία όψης, καθώς και σε θεατρικές συμβάσεις θα βοηθήσει τους μαθητές να προσεγγίσουν διερευνητικά και ως εκ τούτου πιο ουσιαστικά τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας. Η είσοδος της Θεονόης στη σκηνή -πέραν των πολλών σκηνοθετικών στοιχείων που εμπεριέχει- παρουσιάζει και πολιτιστικά στοιχεία (τυπικό εξαγνισμού – καθαρμού) αλλά και υπηρετεί τη δραματική οικονομία του έργου, εφόσον η σκηνή στο σύνολό της συμβάλλει αφενός στην ένταση της δραματικότητας (με την απειλή της αποκάλυψης της παρουσίας του Μενελάου) και αφετέρου στην εξέλιξη του δράματος (εξασφαλίζεται η σιωπή της Θεονόης). Όλα τα ανωτέρω στοιχεία θα κληθούν οι μαθητές να εντοπίσουν και εν συνεχεία θα μπορούσαμε να τους ζητήσουμε να δραματοποιήσουν τη σκηνή, παραλληλίζοντάς τη με δικαστήριο, όπου η Θεονόη είναι ο δικαστής και το ζευγάρι καταθέτει τα επιχειρήματά του σε έναν αγώνα λόγων. Οι μαθητές μπορούν να προβούν, ακόμη, και σε μια κριτική των επιχειρημάτων της Ελένης, αναδιαμορφώνοντάς τα αν δεν συμφωνούν με αυτά και αν θεωρούν ότι υστερούν σε πειστικότητα και αποδεικτικότητα.
- Ο λόγος της Θεονόης είναι γεμάτος ιδεολογικά στοιχεία, τα οποία μπορούμε να συζητήσουμε με τους μαθητές, πραγματοποιώντας συνδέσεις με το σήμερα:

  Α. Το δίλημμα της Θεονόης, το οποίο κλιμακώνεται από το συγκεκριμένο (σύγκρουση ανάμεσα στις θεές, να ανακοινώσει στον αδελφό της ή όχι την παρουσία του Μενέλαου) σε πιο αφαιρετικό επίπεδο (δυνάμεις που συγκρούονται μέσα της: τι είναι δίκαιο να πράξει). Το προσωπικό πρόβλημα της Θεονόης είναι ουσιαστικά ένα ηθικό πρόβλημα (δεν

πρόκειται να διαλέξει ανάμεσα στο Θεοκλύμενο και τους ήρωες, αλλά ανάμεσα στις αξίες, το δίκαιο, και τα προσωπικά και οικογενειακά συμφέροντα).

Β. Θεολογία – ανθρωπολογία: Οι θεοί παρουσιάζονται να διακατέχονται από πάθη (ανθρωπομορφισμός θεών, στ. 969-970, 975-6).

Γ. Σχέση θεϊκής βούλησης και ανθρώπινης ελευθερίας: α) αλληλεπίδραση θείας και ανθρώπινης δράσης - επέμβαση των θεών στη ζωή των ανθρώπων (στ. 967), β) σύμπτωση του δικαίου και των θεϊκών αποφάσεων, γ) ο θεός στον Ευριπίδη παρουσιάζεται πιο κοντά στην ηθική έννοια, όπως στην περίπτωση της Θεονόης.

Δ. Η μαντική δύναμη. Η Θεονόη προφήτευσε την επιστροφή του Μενέλαου και δικαιώθηκε. Επιπλέον, έχει τόσο μεγάλη προφητική δύναμη, ώστε γνωρίζει ακόμα και τις πιο ενδόμυχες σκέψεις και τις επιθυμίες των θεών. Ακόμη, γνωρίζει τα πάντα σχετικά με το είδωλο και την εξαφάνισή του.

Ε. Η τιμωρία νεκρών και ζωντανών: Στον Κάτω Κόσμο (στον Άδη) οι άνθρωποι τιμωρούνται για τις πράξεις τους.

ΣΤ. Η αθανασία της ψυχής: Ο Ευριπίδης διακρίνει τον άνθρωπο σε σώμα και σε νου (ψυχή). Η ψυχή ανεβαίνει στον αιθέρα, χωρίς να χάνει τη συνείδηση.

Ζ. Η υστεροφημία: βασική αντίληψη στον αρχαίο ελληνικό κόσμο.

Η. Μίασμα ο θάνατος σε ιερό χώρο (σε ναό ή σε τάφο).

Θ. Η αντίθεση του «φαίνεσθαι» και του «είναι».

- Εκτός όμως από τα ιδεολογικά στοιχεία, μπορούμε να συζητήσουμε με τους μαθητές και για τα διαχρονικά στοιχεία που εμπεριέχονται στη σκηνή:
    - Το φιλότιμο ως χαρακτηριστικό στοιχείο της συμπεριφοράς του Έλληνα.
    - Η τιμή και η αξιοπρέπεια της οικογένειας ως ιδανικό της ελληνικής κοινωνίας.
    - Η αγάπη ως αιτία συγκρούσεων και πράξεων ηρωισμού και αυτοθυσίας.
    - Η υστεροφημία.
- Όπως και οι προηγούμενες σκηνές, έτσι και η συγκεκριμένη προσφέρεται για να ανιχνεύσουμε το ήθος των ηρώων. Η Ελένη ως ικέτισσα προβαίνει σε μια επίκληση στο συναίσθημα, προσπαθώντας να συγκινήσει τη Θεονόη να συναισθανθεί την τραγική κατάσταση την οποία βιώνει. Όμως δεν επιστρατεύει μόνο συναισθηματικούς μηχανισμούς αλλά προσφεύγει και σε λογικά επιχειρήματα, τονίζοντας τις συνέπειες που θα έχει η απόφαση της Θεονόης, ενώ παράλληλα επικαλείται τον σεβασμό στον πατέρα της και την υποχρέωσή της να πραγματοποιήσει το χρέος που είχε αναλάβει ο Πρωτέας (επιχείρημα του δανείου και της απόδοσης). Επικαλείται την προφητική ιδιότητα της Θεονόης, την ευσέβειά της κερδίζοντας έτσι την ευμένειά της. Επικαλείται επίσης την έλλειψη ήθους του Θεοκλύμενου αλλά και το δικό της ήθος προσπαθώντας να το συνδυάσει με τις συμφορές της. Μέσα από την ηθογράφηση της Ελένης μπορούμε να αναφερθούμε και στους τρόπους πειθούς, εφόσον η Ελένη τους αξιοποιεί όλους. Μπορούμε να ζητήσουμε από τους μαθητές να εντοπίσουν τα επιχειρήματα της Ελένης και έπειτα διερευνητικά να αποδώσουμε μαζί τους την ορολογία των τρόπων πειθούς. Μπορούμε ακόμα να εντοπίσουμε και να συζητήσουμε και για τη διάνοια του λόγου της: α. Κώδικας ηθικής, β. απόδοση δικαιοσύνης (ο άνθρωπος ζει σύμφωνα με τη δικαιοσύνη, έστω και ενάντια στο προσωπικό του συμφέρον, αποφεύγει τις άδικες και ταπεινές πράξεις, επιστρέφει αυτό που δεν του ανήκει), γ. αποφυγή βίας, δ. ευσέβεια προς τους θεούς, ε. σεβασμός στον πεθαμένο πατέρα (συνέχιση-μίμηση της σωστής συμπεριφοράς του). Με όμοιο τρόπο θα προβούμε και στην

ηθογράφηση του Μενελάου βάσει του λόγου του. Όσον αφορά τη Θεονόη, οι μαθητές πρέπει να εντοπίσουν τις ιδιότητές της: μαντική - ευσέβεια – δικαιοσύνη –σωφροσύνη – ευθυκρισία - σεβασμός στη μνήμη του πατέρα- αδερφική αγάπη (θα ωφεληθεί και ο αδερφός της, αν η Ελένη ακολουθήσει τον σύζυγό της στην πατρίδα. Έτσι, θα μπορέσουν, αφενός να αξιολογήσουν την απόφαση της Θεονόης και αφετέρου να αποτιμήσουν τη λειτουργία της παρουσίας στο έργο. Η Θεονόη συμβάλλει στην εξέλιξη της δράσης, καθώς με την απόφασή της βοηθά στη «μηχανή σωτηρίας» και προσδίδει ηθική διάσταση στην τραγωδία. Η μορφή της Θεονόης κινείται στον δρόμο του δικαίου, λειτουργώντας περισσότερο ως μια γυναίκα που μπορεί να νιώθει τον πόνο παρά ως απόμακρη ιέρεια, προκαλώντας έτσι στους θεατές συναισθήματα και προβληματισμούς.

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Να δραματοποιήσετε τη σκηνή της εμφάνισης της Θεονόης, αξιοποιώντας τους σκηνοθετικούς και σκηνογραφικούς δείκτες του κειμένου.
2. Να δραματοποιήσετε τους λόγους της Ελένης και του Μενελάου. Μπορείτε να τροποποιήσετε κάποια από τα επιχειρήματά τους, εφόσον δεν τα θεωρείτε πειστικά.
3. Να αξιολογήσετε την απόφαση της Θεονόης στην παρούσα ενότητα.
4. Αφού χωριστείτε σε ομάδες να σημειώσετε και να παρουσιάσετε τα ιδεολογικά, τα πολιτιστικά και τα διαχρονικά στοιχεία της σκηνής.
5. Να εντοπίσετε τα τέσσερα γνωμικά που υπάρχουν στη σκηνή και να συζητήσετε για το περιεχόμενό τους. Ξέρετε άλλα γνωμικά που να έχουν την ίδια ή και παρόμοια σημασία με αυτά;
6. Παρακολουθώντας την Ελένη ως ικέτισσα, μπορείτε να σημειώσετε τους υποκριτικούς τρόπους που κοσμούν την ικεσία της; Ποια υποθέτετε ότι θα είναι η «όψη» της Ελένης στην συγκεκριμένη σκηνή;

## 14. Επιπάροδος – Β΄ Επεισόδιο: Στίχοι 1140-1219

**1 διδακτική περίοδος**

**Δείκτες επιτυχίας: Β.Ι., Β.Ι.2., Β.Ι.4., Β.ΙΙ., Γ.3., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να παρουσιάσουν και να αξιολογήσουν τα προτεινόμενα από τον Μενέλαο και την Ελένη σχέδια σωτηρίας και στη συνέχεια, να συνθέσουν ένα δικό τους.
- Να περιγράψουν και να αποτιμήσουν την προσευχή της Ελένης.
- Να αξιολογήσουν τον λειτουργικό ρόλο της ενδυμασίας του Μενελάου.
- Να μετατρέψουν τη στιχομυθία Ελένης-Μενέλαου σε δύο ανεξάρτητους λόγους.
- Να ανιχνεύσουν και να παρουσιάσουν τα ιδεολογικά και πολιτιστικά στοιχεία της σκηνής.

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Κατά τη διδακτική προσέγγιση της 5ης και τελευταίας σκηνής του Β΄ Επεισοδίου, οι μαθητές θα παρατηρήσουν αρχικά τις ανέφικτες λύσεις που προτείνει ως σωτήριες ο Μενέλαος (αμάξια, θανάτωση Θεοκλύμενου) και τις τεκμηριωμένες απαντήσεις της Ελένης. Η συγκεκριμένη επιλογή του Ευριπίδη θα αποτελέσει στοιχείο προβληματισμού και διαλόγου των μαθητών, εφόσον ο τραγικός ποιητής επιλέγει μια γυναίκα να συνθέσει το σχέδιο («μηχανή») της σωτηρίας και όχι έναν άνδρα, ασπαζόμενος τα στερεότυπα περί οξυδέρκειας του «ισχυρού» φύλου που ισχύουν ως σήμερα. Έτσι, οι μαθητές θα αρχίσουν να συνειδητοποιούν και να εκτιμούν πόσο ρηξικέλευθος υπήρξε ο Ευριπίδης.
- Στη συνέχεια, κατά την επεξεργασία των στίχων 1202-1219 όπου η Ελένη προσεύχεται στην Ήρα και την Αφροδίτη, όπως την συμβούλεψε η Θεονόη, μπορούμε να τονίσουμε τη θεολογία του δράματος (σχέσεις θεών-ανθρώπων) αλλά και να ανιχνεύσουμε σκηνοθετικά στοιχεία. Ακόμη, θα ήταν σημαντικό να συνδέσουμε την προσευχή της Ελένης με όσα έχουν προηγηθεί προκειμένου να αναδείξουμε τον σημαίνοντα ρόλο της, καθώς και να εντοπίσουμε τον τρόπο με τον οποίο προσπαθεί να συγκινήσει κάθε θεά. Επίσης, μπορούμε να αξιοποιήσουμε και τη δραστηριότητα του σχολικού εγχειριδίου, η οποία περιλαμβάνει και παράλληλο κείμενο από την ομηρική Ιλιάδα και καλεί τους μαθητές να συγκρίνουν την προσευχή της Ελένης με αυτήν του Χρύση.
- Εφόσον οι μαθητές είναι σε θέση να περιγράφουν το σχέδιο σωτηρίας, μπορούμε να αναδείξουμε τα εξής θέματα:
    - Ο δραματικός ρόλος της ρακοφορίας του Μενελάου: χρησιμοποιείται έξυπνα από την Ελένη για να προωθηθεί η δράση του έργου.
    - Προβληματισμός για τη «νομιμότητα» του δόλου ως μέσου σωτηρίας: Ο δόλος ως στοιχείο του ρομαντικού δράματος, χρησιμοποιείται συχνά από τον Ευριπίδη ως λύση σωτηρίας που βρίσκει μια γυναίκα.
    - Η σύνδεση με τα πολιτικά γεγονότα της εποχής: ανάγνωση της τραγωδίας ως πολιτικής αλληγορίας για τον Αλκιβιάδη: «Οι υπαινιγμοί κατά του Αλκιβιάδη είναι

σ’ όλο το έργο φανεροί, ιδιαίτερα όπου γίνεται λόγος περί επιστροφής της Ελένης π.χ.: «Αν πάω στη Σπάρτη πάλι τίμιο όνομα θα αποχτήσω» (στ. 929)

- Το ήθος των ηρώων: Μενέλαος → παρορμητικός, επιπόλαιος, παθητικός/ Ελένη → καθοδηγητική, λογική, έξυπνη, πονηρή, χρησιμοποιεί τον δόλο και την εξαπάτηση (τυπική γυναικεία συμπεριφορά στα έργα του Ευριπίδη).
- Ιδεολογικά στοιχεία: α. Η αρχή της ανταπόδοσης: όταν οι αρχαίοι ζητούν στην προσευχή τους μια χάρη από τους θεούς υπενθυμίζουν τι έχουν προσφέρει οι ίδιοι σε αυτούς (θυσίες, αφιερώματα, κ.λπ.). β. «Φαίνεσθαι» – «είναι».
- Πολιτιστικά στοιχεία: α. Εκδηλώσεις πένθους για τον νεκρό: Θρήνος με κοπετούς και οιμωγές, με δυνατά χτυπήματα στο στήθος, με χαρακιές στα μάγουλα από τα νύχια, ώσπου να ματώσουν. Κόψιμο μαλλιών, μαύρα ρούχα. β. Ταφικά έθιμα: θαλάσσια ταφή για τους πνιγμένους, νεκρικές προσφορές
- Ο ρόλος της στιχομυθίας Ελένης-Μενελάου: Προσδίδει ισορροπία αλλά και ταχύτητα στον λόγο. Στόχος είναι να βρεθεί γρήγορα το σχέδιο της σωτηρίας και για αυτό επιλέγεται η στιχομυθία, η οποία προσδίδει και δραματικότητα στη σκηνή. Επίσης, υπογραμμίζεται η επιπολαιότητα του Μενελάου σε αντίθεση με την επινοητικότητα της Ελένης.

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Να παρουσιάσουν και να αξιολογήσουν τα προτεινόμενα από τον Μενέλαο και την Ελένη σχέδια σωτηρίας. Μπορείτε να συνθέσετε ένα δικό σας σχέδιο σωτηρίας για τους ήρωές μας;
2. Να περιγράψετε και να αποτιμήσετε την προσευχή της Ελένης. Εσείς προσεύχεστε; Αν ναι, πότε;
3. Να αξιολογήσετε τον λειτουργικό ρόλο της ενδυμασίας του Μενέλαου.
4. Να μετατρέψετε τη στιχομυθία Ελένης-Μενελάου σε δύο ανεξάρτητους λόγους. Πώς σας φαίνεται τώρα το κείμενο;
5. Να ανιχνεύσετε και να παρουσιάσετε σε ομάδες τα ιδεολογικά και πολιτιστικά στοιχεία της σκηνής.

## 15. Α΄ Στάσιμο: Περιληπτική Αναδιήγηση

**0,5 διδακτική περίοδος**

**Δείκτες επιτυχίας: Α.1., Β.Ι., Β.Ι.2., Β.ΙΙ., Β.ΙΙ.1., Β.ΙΙ.3., Γ.3., Ε.2.**

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Κατά την περιληπτική προσέγγιση του Α΄ Στάσιμου της ευριπίδειας *Ελένης* οι μαθητές έρχονται σε επαφή με ένα λυρικό μέρος της τραγωδίας, το οποίο αποτελείται από στροφές και αντιστροφές. Δεν υπάρχουν υποκριτές, ούτε διάλογος και εξέλιξη της δράσης. Αντίθετα, υπάρχει μέλος, όρχηση του Χορού (που δεν μπορούν να εντοπιστούν στο κείμενο αλλά ο εκπαιδευτικός μπορεί να προβάλει με τη βοήθεια του ηλεκτρονικού υπολογιστή την αντίστοιχη σκηνή από κάποια θεατρική παράσταση της *Ελένης*, ώστε οι μαθητές να εντοπίσουν τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας), πλούσια εκφραστικά μέσα (π.χ. επίκληση στην αηδόνα, υπερβατό, εικόνες, προσωποποίηση κ.τ.λ.) και μια δομή στηριγμένη στο σχήμα «στροφή – αντιστροφή». Όλα αυτά τα στοιχεία μπορούν να αποτελέσουν τους πυλώνες της διδασκαλίας του Α΄ Στάσιμου, ζητώντας από τους μαθητές μας να τα ανιχνεύσουν είτε κατά μόνας είτε σε ομάδες ενόσω ο φιλόλογος αναγιγνώσκει τους ευριπίδειους στίχους.
- Επιπροσθέτως, μπορούν οι μαθητές να προσεγγίσουν κριτικά τον χορό, να αποτιμήσουν τον ρόλο που διαδραματίζει στην εν λόγω σκηνή και να τον χαρακτηρίσουν (χαρακτηρίζεται από φιλευσπλαχνία και ευαισθησία, αμερόληπτος ο λόγος του, ο οποίος αποκτά διαχρονική αξία).
- Θα ήταν επίσης εποικοδομητικό να ζητήσουμε από τους μαθητές να αξιολογήσουν τη λειτουργία του Α΄ Στάσιμου, το οποίο δεν προωθεί την εξέλιξη του δράματος αλλά έχει ισχυρή νοηματική συνάφεια με την τραγωδία καθώς: α. Συνοψίζει τα θέματα «φύση» και «ρόλος των θεών» προβάλλοντας παράλληλα την άποψη του Χορού, β. Αναφέρεται στη βασική αντίθεση «είναι» και «φαίνεσθαι» (π.χ. ο Χορός στον στίχο 1252 αναρωτιέται αν για τον Μενέλαο το ομοίωμα της Ελένης αποτελεί «βραβείο ή αιτία»), γ. Αναφέρεται στον δόλο και σε ό,τι πρόκειται να επακολουθήσει. Στόχος μας είναι να αναγνωρίσουν οι μαθητές ότι το Στάσιμο αποτελεί στοιχείο επιβράδυνσης, που εξασφαλίζει τον αναγκαίο χρόνο, ώστε να αλλάξει μάσκα και κοστούμι η Ελένη.
- Παράλληλα, θα αποτελούσε παράλειψη αν δεν αναφερθούμε και στο θέμα του πολέμου, καθώς η Β΄ αντιστροφή είναι μια έντονη αντιπολεμική κραυγή του Ευριπίδη (βλ. παράλληλο κείμενο 2, σελ. 91). Κανένας από τους Αθηναίους δεν μπορούσε το 412 π.Χ. να ακούσει αυτά τα λόγια, χωρίς να αναλογιστεί τη δυστυχία της πόλης του. Το μίσος του κατά των πολέμων δεν περιορίζεται στην επιφάνεια, αλλά εισχωρεί βαθύτερα και αναζητά τα βαθύτερα αίτια που γεννούν τους πολέμους και τις καταστροφές που προκαλούν όχι μόνο σε άτομα, αλλά σε ολόκληρους λαούς. Έτσι, παρόλο που στην Ελένη του υπάρχει ένας στίχος, όπου αποδίδονται οι πόλεμοι στους θεούς (στίχ. 45), στην ουσία ο ποιητής ακολουθεί την άποψη πως οι ίδιοι οι άνθρωποι έχουν την άμεση ευθύνη για τις πολεμικές συγκρούσεις και τις συμφορές που απορρέουν απ' αυτές.
- Οι στίχοι αυτοί αναφέρονται στα πρόσφατα συγκλονιστικά γεγονότα στη Σικελία, για τα οποία ο ποιητής θεωρούσε υπεύθυνους τους οπαδούς της φιλοπόλεμης μερίδας, η οποία είχε ενθαρρύνει τους μάντεις στις χρησμολογίες τους για ευνοϊκή έκβαση της εκστρατείας.

## Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Με ποιον τρόπο παρουσιάζει ο Ευριπίδης τις συμφορές του πολέμου και γιατί;
2. Να εντοπίσετε τις παρομοιώσεις που σημειώνονται στο Α’ Στάσιμο. Ποιος είναι ο ρόλος τους και ποιες πληροφορίες μας δίνουν;
3. Να εντοπίσετε και να αξιολογήσετε τον ρόλο όλων των εκφραστικών σχημάτων (προσωποποιήσεις, μεταφορές, ασύνδετο σχήμα, εικόνες) που υπάρχουν στο Α’ Στάσιμο.
4. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να ανιχνεύσετε και να περιγράψετε τα στροφικά συστήματα του Α΄ Στάσιμου. Ποιες πληροφορίες δίνει το καθένα και ποιος ο χαρακτήρας του;
5. Να χαρακτηρίσετε τον ρόλο των θεών βασιζόμενοι σε στοιχεία που θα αντλήσετε από το Α΄ Στάσιμο. Θεωρείτε ότι ο Ευριπίδης αμφισβητεί την ύπαρξη των θεών ή το αλάθητο των ενεργειών τους;
6. Είστε Αθηναίοι πολίτες που παρακολουθείτε την παράσταση της *Ελένης*. Ακούτε το συγκεκριμένο τραγούδι των γυναικών του Χορού. Ποια από τα λόγια τους σας «αγγίζουν» περισσότερο;
7. Διαθεματική εργασία: Αναζητήστε στο σχολικό βιβλίο της Αρχαίας Ιστορίας, και σε άλλα ιστορικά βιβλία, πληροφορίες για τη Σικελική εκστρατεία και ετοιμάστε ένα σύντομο κείμενο για το Πρόγραμμα της παράστασης που θα ανεβάσει η τάξη σας, προκειμένου να διευκολύνετε τους θεατές να κατανοήσουν το έργο.

## 16. Β΄ Στάσιμο: Περιληπτική Αναδιήγηση

**0,5 διδακτική περίοδος**

**Δείκτες επιτυχίας: Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.ΙΙ., Β.ΙΙ.1., Γ.3., Ε.2.**

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Κατά την περιληπτική προσέγγιση του Β' Στάσιμου, οι μαθητές μπορούν πλέον να εντοπίσουν και να περιγράψουν με μεγαλύτερη ευκολία όσα αναφέρει ο χορός στα στροφικά συστήματα. Είναι σημαντικό να αναθέσουμε στους μαθητές μας εν όσω γίνεται η ανάγνωση του Β' Στάσιμου να σημειώσουν τα θέματα που αναδύονται:
    - Ο μύθος της Περσεφόνης: Σύμφωνα με τον μύθο, η Περσεφόνη, κόρη της Δήμητρας και του Δία, συνήθιζε να παίζει με τις φίλες της, τις Νύμφες, στην Έννα, περιοχή στο κέντρο της Σικελίας. Μια μέρα, ενώ έτρεχε στο δάσος και έπαιζε, την είδε ο Πλούτωνας και την ερωτεύτηκε παράφορα για την ομορφιά της. Σε συνεννόηση με το Δία άρπαξε την Περσεφόνη, την πήγε στον Κάτω Κόσμο και την έκανε γυναίκα του. Η Δήμητρα που είχε μεγάλη αδυναμία στην Περσεφόνη, γύρισε όλη τη γη και προσπάθησε με κάθε τρόπο να βρει την πολυαγαπημένη της κόρη. Μεταμορφωμένη σε γριά για να μην την αναγνωρίσουν πήγαινε σε πόλεις και χωριά και ρώταγε όποιον έβρισκε στο δρόμο της μήπως ήξερε πού ήταν η μονάκριβή της Περσεφόνη. Λέγεται ότι όσο πέρναγε ο καιρός υπέφερε τόσο πολύ από την απώλεια της Κόρης, που δεν επέτρεπε τη γη να ανθίσει, να βγάλει λουλούδια και καρπούς για να τραφούν οι άνθρωποι. Η Δήμητρα ήταν αμετανόητη και αποφασισμένη για τα πάντα. Ο Δίας, που έβλεπε ότι η Δήμητρα ήταν οργισμένη, έστειλε τον Ερμή στον Άδη για να παρακαλέσει και να πείσει τον Πλούτωνα να στείλει την Περσεφόνη πάλι πίσω στη μητέρα της. Ο θεός του Κάτω Κόσμου, που ήταν πονηρός και ερωτευμένος με την Περσεφόνη, δέχτηκε να την αφήσει αλλά πριν την αποχαιρετήσει της έδωσε να φάει μερικούς σπόρους από ρόδι. Οι σπόροι αυτοί ήταν μαγικοί με αποτέλεσμα η Περσεφόνη να δεθεί άρρητα με το βασίλειό του. Τη λύση την έδωσε ο Δίας, που τελικά μεσολάβησε και κατόρθωσε να συμβιβάσει τον Πλούτωνα και τη Δήμητρα. Τους έξι μήνες του έτους η Περσεφόνη ζούσε με τη μητέρα της. Η γη τότε ήταν ανθισμένη και δεχόταν με ευχαρίστηση τους καρπούς των ανθρώπων, ενώ τον υπόλοιπο μισό χρόνο, η Κόρη κατέβαινε στα έγκατα της γης και περνούσε το καιρό της με τον άντρα της. Η Δήμητρα τότε δεν επέτρεπε σε κανέναν ανθό να ξεπροβάλει, δείχνοντας έτσι τον καημό της για την απώλεια της κόρης της.
    - Τα Ελευσίνια μυστήρια, για τα οποία μπορούμε να δώσουμε και επιπλέον πληροφορίες στους μαθητές, παραπέμποντάς τους για αναζήτηση σε διαδικτυακές πύλες.
    - Η παράδοση των αρχαίων κειμένων: Η Β΄ αντιστροφή είναι εξαιρετικά δυσνόητη. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι τα δράματα στην αρχή δεν γράφονταν για να διαβάζονται, αλλά μόνο για να διδάσκονται στα δημόσια θέατρα. Οι γραφείς, επομένως, οι οποίοι αντέγραφαν τα κείμενα, δεν ενδιαφέρονταν τόσο για την ορθή παράδοση του κειμένου, όσο για την ευκολία και την εξυπηρέτηση των ηθοποιών. Επίσης, οι βιβλιοπώλες ήθελαν να ικανοποιήσουν τους πελάτες τους, οι οποίοι, επειδή δεν μπορούσαν να έρθουν στην Αθήνα για να παρακολουθήσουν τις παραστάσεις, ήθελαν τουλάχιστον να διαβάσουν τα έργα των μεγάλων

δραματοποιών. Έτσι οι βιβλιοπώλες πλήρωναν όσο το δυνατόν περισσότερους αντιγραφείς για να ανταποκριθούν στη ζήτηση αυτή. Επίσης, νοθεύσεις και αλλοιώσεις στο κείμενο έκαναν και οι ίδιοι οι ηθοποιοί που τροποποιούσαν το κείμενο για δική τους ευκολία. Εύκολα καταλαβαίνουμε λοιπόν ότι, αφού τα πρώτα αντίγραφα περιείχαν λάθη, τα λάθη αυτά κληροδοτούνταν και στις μελλοντικές εκδόσεις του κειμένου. Η παράδοση του κειμένου επομένως είναι πολύ προβληματική (βλ. φθαρμένο πάπυρο σελ. 105) και το στοιχείο αυτό θα μπορούσαμε να το αναδείξουμε ώστε να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές μας ότι η διάσωση των αρχαίων έργων αποτέλεσε έργο δύσκολο και απαιτητικό.

- Ο θρησκευτικός χαρακτήρας του αρχαίου δράματος: Η προέλευση της τραγωδίας είναι θρησκευτική (αρχικά είχε θρησκευτικό περιεχόμενο γενικά, αναφορές ειδικά στον Διόνυσο και στις βακχικές τελετές. Επίσης, στην ορχήστρα του θεάτρου υπήρχε βωμός αφιερωμένος στον Διόνυσο). Κατά την εξέλιξη του δράματος ο θρησκευτικός χαρακτήρας επέζησε κυρίως στα στάσιμα.
- Το μέλος στο αρχαίο δράμα: Ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας. Η μουσική των λυρικών, των αδόμενων μερών της τραγωδίας. Δε μας έχει σωθεί η μουσική από τις τραγωδίες· σύμφωνα όμως με τον Αριστοτέλη, έπρεπε οι τραγικοί ποιητές να τη χρησιμοποιούν, ώστε να είναι πιο έντονα τα συναισθήματα που θα ένιωθαν οι θεατές.

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Να εξηγήσετε τον ρόλο που διαδραματίζει ο Δίας στον μύθο της Περσεφόνης.
2. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να αναζητήσετε σε διαδικτυακές πύλες πληροφορίες για τις Μούσες, τις Χάριτες, την Αφροδίτη και τη Δήμητρα και εν συνεχεία, να προσδιορίσετε τη μεταξύ τους σχέση.
3. Με τη βοήθεια του μυθολογικού λεξικού, να αναζητήσετε τα πραγματολογικά στοιχεία που είναι απαραίτητα για την κατανόηση του στάσιμου.
4. Συγκρίνοντας το Α΄ με το Β΄ Στάσιμο παρατηρούμε ότι και τα δύο αναφέρονται στους θεούς. Η προσέγγιση όμως του θέματος αυτού γίνεται με διαφορετικό τρόπο. Στο Α΄ κυριαρχεί η έρευνα του θείου με λογικά ερωτήματα. Στο Β΄ Στάσιμο με ποιον τρόπο προσεγγίζεται το ίδιο θέμα και ποια συμβουλή δίνει ο Χορός;
5. Διαθεματική εργασία: Να παρουσιάσετε έθιμα της περιοχής στην οποία ζείτε ή αυτής από την οποία προέρχεστε, που θυμίζουν κάποιες από τις τελετές που αναφέρονται στο Β΄ Στάσιμο.
6. Διαθεματική εργασία: Να συγκεντρώσετε και να παρουσιάσετε αποσπάσματα από δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται στον θρήνο της μάνας για το χαμένο παιδί.
7. Διαθεματική εργασία: Σε συνεργασία με τον καθηγητή της Μουσικής και χρησιμοποιώντας κρουστά και όργανα, δοκιμάστε να προτείνεται έναν ρυθμό που να αποδίδει το συναισθηματικό κλίμα κάθε στροφικού ζεύγους.

## 17. Δ΄ Επεισόδιο: Στίχοι 1500-1592

**1 διδακτική περίοδος**

**Δείκτες επιτυχίας: Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.Ι.3., Β.Ι.4., Β.ΙΙ., Β.ΙΙ.1., Γ.1., Γ.3., Ε.1., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές μας:

- Να εντοπίσουν τη δομή και την οργάνωση των ιδεών που αναφέρονται στο Δ΄ Επεισόδιο.
- Να χαρακτηρίσουν και να ψυχογραφήσουν τους ήρωες της ενότητας.
- Να ανιχνεύσουν την αλλαγή των όρων στην αντίθεση του «είναι» και του «φαίνεσθαι» και να αποτιμήσουν τον ρόλο του σκηνοθετημένου «φαίνεσθαι».
- Να εκτιμήσουν τον ρόλο του Δ΄ Επεισοδίου στην εξέλιξη του δράματος.
- Να συζητήσουν για την έννοια του «βάρβαρου» ως στοιχείο της αρχαίας ελληνικής κοσμοθεωρίας.
- Να δραματοποιήσουν τη συγκεκριμένη σκηνή.
- Να συνθέσουν τους στίχους της σκηνής Θεονόης - Θεοκλύμενου.

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Κατά την αναλυτικότερη προσέγγιση των στίχων 1500-1592 του Δ΄ Επεισοδίου αξίζει να τονίσουμε επισταμένα τους δίσημους λόγους, τον ρόλο του σκηνοθετημένου «φαίνεσθαι», την έννοια του βάρβαρου και το τραγικό-κωμικό-ρομαντικό στοιχείο.
- Οι μαθητές μπορούν κατά ομάδες να εντοπίσουν τα θέματα του αποσπάσματος του Δ΄ Επεισοδίου τα οποία είναι:
    - Η ολοκλήρωση της μηχανής: Προηγούμενες φάσεις μηχανής: α) σχεδιασμός της στο τέλος του Β΄ Επεισοδίου και β) υλοποίηση του μεγαλύτερου μέρους της στο Γ΄ Επεισόδιο με την εξύφανση του δόλου. Εδώ, στο Δ΄ Επεισόδιο, έχουμε την ολοκλήρωση της μηχανής.
    - Οι Σύμμαχοι των ηρώων μας: Σιωπή Θεονόης και Χορού, Σκευή Μενελάου.
    - Τα νέα εμπόδια (προτάσεις του Θεοκλύμενου) και οι τρόποι υπέρβασης αυτών (Λογικά επιχειρήματα και Δημιουργία κατάλληλου συναισθηματικού κλίματος).
    - Η έννοια του «βάρβαρου»: Ο Αθηναίος θεατής βλέποντας τους ήρωες να εξαπατούν τον βάρβαρο αντίπαλο νιώθουν ευχαρίστηση. Είναι γνωστή η άποψη που επικρατούσε σε όλη την αρχαιότητα ότι οι βάρβαροι, δηλαδή οι μη Έλληνες, θεωρούνταν και πνευματικά κατώτεροι και απολίτιστοι.
    - Οι δίσημοι λόγοι - το σκηνοθετημένο «φαίνεσθαι»: Έως τώρα η αντίθεση «είναι» και «φαίνεσθαι» δεν ήταν εκούσια και δεν υποκινούταν από τους ήρωές μας, καθώς το είδωλο ήταν έργο των θεών. Τώρα οι ήρωες με τη βοήθεια των δίσημων λόγων σκηνοθετούν την εν λόγω αντίθεση.

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Να σημειώσετε τη δομή και την οργάνωση των ιδεών που αναφέρονται στο Δ΄ Επεισόδιο.
2. Να δικαιολογήσετε τον ρόλο του Δ΄ Επεισοδίου στην εξέλιξη του δράματος.
3. Να διαμορφώσετε τα ολογράμματα της Ελένης, του Θεοκλύμενου και του Μενελάου και να σημειώσετε τα στοιχεία του χαρακτήρα τους όπως αυτά προκύπτουν μέσα από τους στίχους 1500-1592.
4. Θεωρείτε ότι σημειώνεται κάποια αλλαγή στη συμπεριφορά του Μενελάου, σύμφωνα με την εν λόγω σκηνή; Αν ναι, ποια πιστεύετε ότι είναι η αιτία της αλλαγής αυτής; Να τη χαρακτηρίσετε.
5. Μέχρι τώρα η αντίθεση του «είναι» και του «φαίνεσθαι» δεν ελεγχόταν από τους ήρωές μας. Μήπως σε αυτή τη σκηνή άλλαξαν τα δεδομένα;
6. Να συζητήσετε με τους συμμαθητές σας για την έννοια του «βάρβαρου» ως στοιχείο της αρχαίας ελληνικής κοσμοθεωρίας.
7. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να δραματοποιήσετε τη συγκεκριμένη σκηνή.
8. Φανταστείτε ότι ο Ευριπίδης είχε γράψει τη σκηνή Θεονόης - Θεοκλύμενου, ωστόσο αυτή στο πέρασμα των αιώνων χάθηκε. Αναλαμβάνετε, λοιπόν, να συνθέσετε τους στίχους της εν λόγω σκηνής. Μπορείτε να συνεργαστείτε με τους συμμαθητές σας.

## 18. Γ΄ Στάσιμο: Περιληπτική Αναδιήγηση

**Δείκτες επιτυχίας: Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.Ι.4., Β.ΙΙ., Γ.1., Γ.3., Ε.2.**

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Με το τέλος του Δ΄ Επεισοδίου της *Ελένης*, οι πρωταγωνιστές του δράματος, ο Μενέλαος κι η Ελένη, αποχωρούν δια παντός από τη σκηνή. Είναι σημαντικό να τονίσουμε στους μαθητές ότι δεν θα τους ξαναδούμε ως φυσικές παρουσίες αλλά προφανώς θα ξανακούσουμε για αυτούς. Μπορούμε να υποκινήσουμε έναν διερευνητικό διάλογο αναφορικά με τον λόγο αυτής της «απουσίας». Η αποχώρηση του Μενελάου και της Ελένης από τη σκηνή γίνεται για πρακτικούς σκοπούς. Οι μαθητές λοιπόν εφόσον ήδη έχουν πληροφορηθεί για τον αριθμό των υποκριτών του αρχαίου ευριπίδειου δράματος θα κληθούν να αποδώσουν την αιτία της αποχώρησης των ηρώων στη θεατρική οικονομία του δράματος, εφόσον όλους τους ρόλους στην αρχαιότητα τους έπαιζαν τρεις ηθοποιοί και στο συγκεκριμένο δράμα οι ηθοποιοί που έπαιζαν τον Μενέλαο και την Ελένη πρόκειται να υποδυθούν στην Έξοδο του δράματος τον Αγγελιοφόρο, υπηρέτη του Θεοκλύμενου που μας πληροφορεί για όσα συνέβησαν εκτός σκηνής, τους Διόσκουρους που θα δώσουν ως από μηχανής θεοί τη λύση στο δράμα και τον Θεράποντα, τον δούλο του Θεοκλύμενου που τον εμποδίζει να σκοτώσει την Θεονόη. Έτσι, ήταν αναγκαίο να αποσυρθούν, ενώ για να καλυφθεί ο πραγματικός χρόνος που απαιτείται προκειμένου να αλλάξουν οι ηθοποιοί "σκευή" και ο δραματικός χρόνος που είναι αναγκαίος ώστε να διεξαχθούν εκτός σκηνής όσα θα περιγράψει με ενάργεια και ακρίβεια ο επερχόμενος Αγγελιοφόρος αλλά και για να ακολουθηθεί παράλληλα και η τυπική δομή μιας τραγωδίας, ο Χορός θα τραγουδήσει το τελευταίο Στάσιμο, όχι όμως και το τελευταίο του τραγούδι, εφόσον επίκειται και το "εξόδιο άσμα".
- Κατά την περιληπτική προσέγγιση του Γ' στάσιμου οφείλουμε να αναδείξουμε τον ρόλο αυτού. Ο Χορός των Ελληνίδων αιχμαλώτων ευχόμενος καλό ταξίδι στο καράβι που μεταφέρει την Ελένη και τον Μενέλαο εκφράζει την αγωνία του για την έκβαση του σχεδίου της Ελένης και την ελπίδα του από τη μια να ξεφύγουν ο Μενέλαος και η Ελένη κι από την άλλη οι ίδιες κάποια στιγμή στο μέλλον. Παράλληλα, προοικονομεί στους αγωνιούντες θεατές την αίσια έκβαση του δράματος και, προσφωνώντας τους, τη σωτήρια εμφάνιση στην Έξοδο των Διόσκουρων, των θεοποιημένων αδερφών της Ελένης.
- Οι μαθητές, έχοντας πλέον προσεγγίσει διερευνητικά και κριτικά τα δύο προηγούμενα στάσιμα, μπορούν αφενός να διακρίνουν τα στροφικά συστήματα και τα θέματα στα οποία αναφέρονται (στ. 1593-1606: Το καράβι της επιστροφής/ στ. 1607-1620: Ο νόστος της Ελένης/ στ. 1621-1636: Οι επιθυμίες του χορού/ στ. 1637-1652: Η επίκληση στους Διόσκουρους) και αφετέρου να απολαύσουν την ποιητική ρώμη του Ευριπίδη, όπως αυτή αποτυπώνεται με ενάργεια στο εν λόγω χορικό.

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Να ανιχνεύσετε και να αξιολογήσετε τα καλαισθητικά στοιχεία του Γ΄ Στάσιμου.
2. Να αποδώσετε το ήθος και την ψυχογραφία του χορού. Ποια χαρακτηρολογικά στοιχεία του διαφαίνονται μέσα στο συγκεκριμένο χορικό;

3. Στο πρώτο στροφικό ζεύγος αναφέρονται αρκετά μυθικά πρόσωπα. Να επισημάνετε τις αναφορές αυτές, να αναζητήσετε στοιχεία για τα εν λόγω πρόσωπα στο διαδίκτυο και να εξηγήσετε τη λειτουργία τους στο στάσιμο.
4. Να εντοπίσετε στο Γ΄ Στάσιμο θέματα που επιβεβαιώνουν τον θρησκευτικό χαρακτήρα του δράματος.
5. Αναλάβατε να αναπαραστήσετε στη σκηνή το χορικό αυτό. Στη χορογραφία θέλετε να αποδώσετε τον Χορό των δελφινιών και το πέταγμα των γερανών. Σχεδιάστε τη θέση των χορευτών και περιγράψτε τις κινήσεις τους.
6. Διαθεματική εργασία: Στην ανθρώπινη αντίληψη ήδη από τα αρχαία χρόνια συνδέεται αμφίδρομα το συναίσθημα με τη φύση - και οι άνθρωποι νιώθουν διαφορετικά ανάλογα με την εποχή και την εικόνα της φύσης, αλλά και αυτή συμμετέχει στα πάθη των ανθρώπων-. Αναζητήστε σε διάφορα κείμενα αυτή την ψυχική διασύνδεση του ανθρώπου με τα στοιχεία της φύσης. Ενδεικτικά προτείνονται δημοτικά τραγούδια (π.χ. Ο θάνατος του Διγενή), το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο, το ποίημα του Διονυσίου Σολωμού Ελεύθεροι Πολιορκημένοι κ.λπ.).

## 19. Έξοδος: Στίχοι 1653-1713

**2 διδακτικές περίοδοι**

**Δείκτες επιτυχίας: Α.1., Α.2., Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.Ι.3., Β.Ι.4., Β.ΙΙ., Γ.3., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να διακρίνουν τα μέρη της πρώτης σκηνής της Εξόδου.
- Να σκιαγραφήσουν τους χαρακτήρες του Θεοκλύμενου, του Μενελάου, της Ελένης και του Αγγελιαφόρου.
- Να είναι σε θέση να αφηγηθούν τη σκηνή της απόδρασης της Ελένης και του Μενελάου.
- Να αξιολογήσουν την τεχνική της εν λόγω αφήγησης καθώς και την αναγκαιότητα αυτής.
- Να ανιχνεύσουν στοιχεία που εντείνουν τη δραματικότητα της εν λόγω ενότητας.
- Μελετώντας την αγγελική ρήση να διαμορφώσουν ένα διάγραμμα ροής των γεγονότων και να το παρουσιάσουν στην τάξη με τη βοήθεια του προγράμματος Προβολής Παρουσίασης.

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Κατά τη διδασκαλία της πρώτης σκηνής της Εξόδου οι μαθητές μπορούν να επισημάνουν και να σημειώσουν τα βασικά χαρακτηριστικά του ρόλου του αγγελιαφόρου, ο οποίος είναι ένα ανώνυμο, δευτερεύον πρόσωπο, αναφέρεται μόνο με την ιδιότητά του και ανήκει σε κατώτερη κοινωνική τάξη, είναι ένας λαϊκός τύπος, χωρίς τρόπους με θυμοσοφική διάθεση. Ο αγγελιαφόρος εκφέρει εκτενή λόγο με μεγάλες σε έκταση περιγραφές και περιττές συχνά λεπτομέρειες, ενώ η αποστολή του υπηρετεί αφενός την ενότητα τόπου και αφετέρου την απαγόρευση παράστασης φόνων, ανθρωποκτονιών και γενικά βίαιων πράξεων στη σκηνή. Εν συνεχεία, με τη βοήθεια του διδάσκοντος οι μαθητές μπορούν να διαμορφώσουν ένα διάγραμμα ροής της δομής και του περιεχομένου της αγγελικής ρήσης, μέσα από την οποία διευθετούνται οι εκκρεμότητες σχετικά με την τύχη των ηρώων και των συντρόφων του Μενέλαου. Με τη βοήθεια του εν λόγω διαγράμματος οι μαθητές θα είναι σε θέση να αφηγηθούν τη σκηνή της απόδρασης Μενελάου και Ελένης.
- Θα ήταν σημαντικό να επισημάνουμε ακόμη τόσο την πρωτοπρόσωπη αφήγηση και τα στοιχεία που εκείνη προσδίδει στο κείμενο (πειθώ, ζωντάνια και παραστατικότητα, ωστόσο υστερεί σε αξιοπιστία και αντικειμενικότητα) όσο και τα εκφραστικά μέσα τα οποία μετέρχεται ο Ευριπίδης στους συγκεκριμένους στίχους (εναλλαγή πλάγιου λόγου με ευθύ, δραματικός ενεστώτας, μικρές προτάσεις και ασύνδετο σχήμα που επιταχύνουν τον ρυθμό στην αφήγηση, εναλλαγή παρατατικού (διάρκεια) με αόριστο (συνοπτικό), ζωηρές, ρεαλιστικές εικόνες, λεπτομερείς περιγραφές) αξιοποιώντας τις γνώσεις που έχουν οικοδομήσει οι μαθητές στο μάθημα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας.
- Θα αποτελούσε παράλειψη αν δεν τονίζαμε στη συγκεκριμένη διδακτική ενότητα την τεχνική της αφήγησης που ακολουθεί ο Ευριπίδης, η οποία προσιδιάζει σε αυτήν του Ομήρου: ρίχνει το βλέμμα του διαδοχικά σε όλους τους παράγοντες που συναποτελούν τη σκηνή, εναλλάσσει τα ρηματικά πρόσωπα και έτσι παρουσιάζει με ενάργεια στους θεατές όσα διαδραματίστηκαν εκτός της σκηνής. Κατά την προσέγγιση της συγκεκριμένης

αφηγηματικής τεχνικής του Ευριπίδη οφείλουμε να παρωθήσουμε τους μαθητές να αποτιμήσουν το ρόλο και τη λειτουργία της εν λόγω αφήγησης, η οποία συμβάλλει τόσο στην ενότητα τόπου και χρόνου και στην επίτευξη της ομαλής εξέλιξης των γεγονότων.

- Η συγκεκριμένη σκηνή προσφέρεται για να διαγράψουν οι μαθητές το ήθος των ηρώων της ενότητας και να τους ψυχογραφήσουν, εφόσον ο Θεοκλύμενος εμβρόντητος από την απρόσμενη είδηση, αδυνατεί να πιστέψει τον αγγελιοφόρο και τον ειρωνεύεται. Η απόλυτη εμπιστοσύνη στη δύναμή του και οι διαβεβαιώσεις της αδιάψευστης μάντισσας δεν τον αφήνουν να αποδεχτεί ότι έπεσε σε παγίδα, νικημένος από το πάθος του και την ευφυΐα μιας γυναίκας. Όσον αφορά τον Μενέλαο και την Ελένη η πρώτη σκηνή της Εξόδου συμπληρώνει την εικόνα των δύο ηρώων που αναγκασμένοι να υπερασπίσουν τη ζωή και την ευτυχία τους, καταφεύγουν στη βία παραβαίνοντας τις αρχές τους. Δυναμική και μεγαλοπρεπής η Ελένη, παραμένει η ψυχή της σκευωρίας, εμψυχώνοντας τους στρατιώτες. Ο Μενέλαος θυσιάζει με ευσέβεια στους θεούς και αγωνίζεται με ηρωισμό και ανδρεία δίπλα στους στρατιώτες του. Η «αριστεία» του αποκαθιστά την τιμή του ως ομηρικού ήρωα.

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Να διακρίνετε τα μέρη της πρώτης σκηνής της Εξόδου.
2. Αξιοποιώντας στοιχεία που θα αντλήσετε από τους στίχους 1653-1713 της Εξόδου να σκιαγραφήσετε τους χαρακτήρες του Θεοκλύμενου, του Μενελάου, της Ελένης και του Αγγελιαφόρου.
3. Να αφηγηθείτε στους συμμαθητές σας τη σκηνή της απόδρασης της Ελένης και του Μενελάου.
4. Μελετώντας την αγγελική ρήση να διαμορφώσετε ένα διάγραμμα ροής των γεγονότων και να τα παρουσιάσετε στην τάξη με τη βοήθεια του προγράμματος Προβολής Παρουσίασης.
5. Αφού διαβάσετε καλά την αγγελική ρήση να εντοπίσετε την αφηγηματική τεχνική του Ευριπίδη και τα εκφραστικά μέσα που χρησιμοποιεί. Για ποιο λόγο πιστεύετε ότι αξιοποιεί τη συγκεκριμένη τεχνική και τι προσφέρει στο κείμενο;
6. Εργαζόμενοι σε ομάδες να ανιχνεύσετε και να σημειώσετε στοιχεία που εντείνουν τη δραματικότητα της εν λόγω ενότητας.

## 20. Έξοδος: Στίχοι 1714-1778

**1 διδακτική περίοδος**

**Δείκτες επιτυχίας: Α.2., Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.Ι.3., Β.ΙΙ., Β.ΙΙ.3., Γ.1., Γ.3., Ε.1., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να προσεγγίσουν διερευνητικά τη «διάνοια» που αποπνέουν οι εν λόγω στίχοι.
- Να αναφερθούν στην ιδεολογία του κειμένου και του Ευριπίδη αναφερόμενος στη συμπεριφορά των Ελλήνων.
- Να προσεγγίσουν διαθεματικά την έννοια του «ξένου», αξιοποιώντας την περιγραφή της μάχης και της σφαγής των Αιγυπτίων.
- Να δραματοποιήσουν την παρούσα σκηνή.
- Να συζητήσουν το θέμα των στερεοτύπων όπως αυτό εκφράζεται στο διηνεκές του χρόνου.

### Διδακτικές επισημάνσεις

- Κατά τη διδακτική επεξεργασία των συγκεκριμένων στίχων αξίζει να τονίσουμε τον ρεαλισμό με τον οποίο δίνεται η σφαγή των Αιγυπτίων. Η συγκεκριμένη σκηνή θα αποτελέσει έναν από τους πυλώνες της διδακτικής περιόδου εφόσον έρχεται σε αντίθεση τόσο με τον πολιτισμό των Ελλήνων όσο και με τη φύση της τραγωδίας. Η διάνοια των στίχων είναι ένα πολύ σημαντικό στοιχείο που πρέπει να αποτελέσει πηγή προβληματισμού και συζήτησης, εφόσον στη σκηνή της συμπλοκής ο Ευριπίδης φαίνεται να στέκεται ειρωνικά απέναντι στο ιδεολογικό στερεότυπο της υπεροχής των Ελλήνων έναντι των βαρβάρων. Οι πολιτισμένοι Έλληνες προβαίνουν σε άγρια σφαγή των ανυποψίαστων και άοπλων Αιγυπτίων, εικόνα που προκαλεί φρίκη και απέχθεια στον θεατή και συγκλονίζει με την αντιστροφή των αξιών, οι οποίες έθρεψαν το στερεότυπο της ελληνικής ανωτερότητας. Οι συγκεκριμένοι στίχοι μπορούν να αποτελέσουν την αφορμή για έναν διάλογο αναφορικά με τα σύγχρονα στερεότυπα –που έχουν τις ρίζες τους πολλές φορές στην υπεροχή του ελληνισμού λόγω της ισχυρής ιστορικής και ιδεολογικής μας παράδοσης- και τις σύγχρονες μορφές καταπάτησης των ανθρώπινων δικαιωμάτων και ελευθεριών σε πολλές χώρες του κόσμου. Μπορούμε, δηλαδή, να συνεξετάσουμε την περιγραφή της μάχης και της σφαγής των Αιγυπτίων μαζί με κείμενα που πραγματεύονται το θέμα των στερεοτύπων και του ρατσισμού.
- Μπορούμε επίσης να παροτρύνουμε τους μαθητές, αξιοποιώντας τη σκηνή της προσευχής και της θυσίας που προσφέρει ο Μενέλαος στον Ποσειδώνα, να θυμηθούν το σκηνικό της προσευχής στον Όμηρο αλλά και να συγκρίνουν την περιγραφή της προσευχής από τον Ευριπίδη με τη θρησκευτική παράδοση.
- Η συγκεκριμένη διδακτική ενότητα αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της προηγούμενης καθώς σε αυτήν ολοκληρώνεται η αγγελική ρήση. Έτσι, θα ήταν εποικοδομητικό κατά την ολοκλήρωσή της να προσεγγίσουμε ολιστικά την αγγελική ρήση, προκειμένου να αποτιμήσουν οι μαθητές τη λειτουργία της και την αξία της για την ευριπίδεια τραγωδία.

- Ένα τελευταίο στοιχείο που μπορούμε να θέσουμε επί τάπητος προκειμένου να προβληματίσουμε τους μαθητές είναι το γεγονός ότι παρόλο που περιγράφεται η απόδραση των ηρώων μας από την Αίγυπτο και το ταξίδι τους προς την πατρίδα το έργο δεν έχει ολοκληρωθεί. Οι μαθητές συζητώντας και με τη βοήθεια του διδάσκοντος θα εντοπίσουν τον σκοπό που υπηρετούν οι τελευταίοι στίχοι της τραγωδίας, τους οποίους θα επεξεργαστούν στα επόμενα μαθήματα.

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Να προσεγγίσετε διερευνητικά τη «διάνοια» που αποπνέουν οι εν λόγω στίχοι.
2. Θυμηθείτε τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας. Ποιο από αυτά αναφέρεται στην ιδεολογία που αποπνέει το κείμενο και ποια ιδεολογία εκφράζει ο Ευριπίδης αναφερόμενος στη συμπεριφορά των Ελλήνων;
3. Διαθεματική εργασία: Να προσεγγίσετε την έννοια του «ξένου», αξιοποιώντας την περιγραφή της μάχης και της σφαγής των Αιγυπτίων.
4. Αξιοποιώντας τους στίχους 1744-1768, να συζητήσετε το θέμα των στερεοτύπων όπως αυτό εκφράζεται στο διηνεκές του χρόνου.
5. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να δραματοποιήσετε την παρούσα σκηνή.

## 21. Έξοδος: Στίχοι 1779-1870

**2 διδακτικές περίοδοι**

**Δείκτες επιτυχίας: Α.1., Α.2., Β.Ι., Β.Ι.1., Β.Ι.2., Β.Ι.3., Β.ΙΙ., Β.ΙΙ.1., Β.ΙΙ.3., Γ.1., Γ.3., Δ.1., Δ.2., Ε.1., Ε.2.**

### Διδακτικοί Στόχοι

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να ηθογραφήσουν τα πρόσωπα της συγκεκριμένης ενότητας.
- Να παρουσιάσουν τα ιδεολογικά στοιχεία της 2ης σκηνής της Εξόδου (στ. 1779-1812).
- Να γνωρίσουν τους Διόσκουρους και να προσδιορίσουν τον ρόλο τους στην ολοκλήρωση του δράματος.
- Να αποτιμήσουν την εμφάνιση των Διόσκουρων και τον ρόλο τους στην ολοκλήρωση του δράματος.
- Να μελετήσουν την παρουσίαση των Διόσκουρων στα Κύπρια Έπη (3 F11, Σχόλια Πινδάρου *Νεμ*. 10.114a).
- Να προβληματιστούν με αφορμή τους στοχασμούς που εκφράζει ο Χορός στο Εξόδιο άσμα.
- Να επιχειρηματολογήσουν ως προς τα στοιχεία του έργου «*Ελένη*» που του προσδίδουν τον χαρακτήρα της τραγωδίας.
- Να φανταστούν και να συνθέσουν τον διάλογο ανάμεσα στη Θεονόη και τον Θεοκλύμενο μετά την παρέμβαση των Διόσκουρων και στη συνέχεια να δραματοποιήσουν τον διάλογο μέσα στην τάξη.
- Να σκεφτούν και να γράψουν τις σκέψεις της Ελένης στο ημερολόγιο της για το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της.
- Σε ένα κείμενο στοχαστικού τύπου να διατυπώσουν τις σκέψεις τους για τον ρόλο του θεού και της μοίρας στην ανθρώπινη ζωή.

### Διδακτικές Επισημάνσεις

- Κατά τη διδασκαλία της 2ης σκηνής της Εξόδου μπορούμε να ζητήσουμε από τους μαθητές να ψυχογραφήσουν τον Θεοκλύμενο και τον Υπηρέτη και να αποδώσουν εν συνεχεία θεατρικά τη σκηνή. Μέσα από την ψυχογράφηση και την ηθογράφηση των δύο αυτών προσώπων μπορούμε να παρωθήσουμε τους μαθητές να αποτιμήσουν την ειρωνική μέθοδο του Ευριπίδη. Είναι σημαντικό πέρα από τις πιο επιφανειακές και απλές ως προς την πραγματοποίηση δραστηριότητες, οι μαθητές να περνούν σε πολλαπλές αναγνώσεις και ως εκ τούτου ερμηνείες της τραγωδίας.
- Προτείνεται οι μαθητές να είναι σε θέση να εντοπίσουν και να αποτιμήσουν τα ιδεολογικά στοιχεία της σκηνής τα οποία είναι: α. σε μια ανδροκρατούμενη κοινωνία ήταν μεγάλη ντροπή να εξαπατήσει μια γυναίκα έναν άνδρα, β. η σωστή κρίση έχει μεγαλύτερη αξία από την καλή κοινωνική θέση, γ. σύμφωνα με τις αντιλήψεις εκείνης της εποχής ο δούλος όφειλε να υποτάσσεται τυφλά στο αφεντικό του.

- Κατά τη διδακτική επεξεργασία της 3ης σκηνής της Εξόδου, η διδασκαλία θα δομηθεί σε δύο πυλώνες: α. την εμφάνιση των Διόσκουρων ως από μηχανής θεών, και β. την αντίδραση του Θεοκλύμενου. Οι μαθητές θα κληθούν να εντοπίσουν σε ποιους απευθύνονται οι Διόσκουροι, τι συμβουλεύουν τον Θεοκλύμενο και την Ελένη και τι προφητεύουν. Θα μπορούσαμε δε, πριν τη διδασκαλία της τρίτης σκηνής να ζητήσουμε από τους μαθητές να προφητεύσουν τι θα μπορούσαν να πουν οι Διόσκουροι στον Θεοκλύμενο και να σημειώσουμε τις απαντήσεις τους στον πίνακα. Έπειτα, εφόσον προσεγγίσουμε τον λόγο τους θα επιβεβαιώσουμε ποιες υποθέσεις των μαθητών ήταν εύστοχες. Κατά αυτόν τον τρόπο καλλιεργείται η έκπληξη στους μαθητές αλλά και ενεργοποιείται η εμπλοκή και η συμμετοχή τους.
- Η εμφάνιση των Διόσκουρων παρέχει την ευκαιρία για γλωσσική συνεξέταση με απόσπασμα από τα *Κύπρια Έπη* (3 F11, Σχόλια Πινδάρου *Νεμ*. 10.114a, σελ. 21 στο τεύχος *Από τον Όμηρο στην Αρχαϊκή Επική Ποίηση της Κύπρου και στην Ελένη του Ευριπίδη. Επιλογή σχετικών κειμένων της Αρχαίας Κυπριακής Γραμματείας*). Οι μαθητές μπορούν να μελετήσουν τα επίθετα με τα οποία χαρακτηρίζονται οι Διόσκουροι και να εμβαθύνουν στην ετυμολογία.
- Η εμφάνιση των Διόσκουρων ως από μηχανής θεών είναι μια εξαιρετική αφορμή για να πραγματευτούμε τα σκηνοθετικά στοιχεία του δράματος, πραγματοποιώντας έτσι άμεση διασύνδεση με την Εισαγωγή. Εκτός όμως από το ότι εμφανίζονται στο θεολογείο ή κατεβαίνουν από ψηλά με τη μηχανή αργά και τελετουργικά, οι μαθητές πρέπει να αποτιμήσουν και τον ρόλο που διαδραματίζει η επιλογή του από μηχανής θεού, η οποία βέβαια προσδίδει υποβλητικότητα, δέος και απόκοσμο χαρακτήρα στη Σκηνή, ενώ ταυτόχρονα διευθετείται η τελευταία εκκρεμότητα δηλαδή η σωτηρία της Θεονόης, προβάλλεται το θεϊκό δίκαιο αλλά και δικαιώνονται οι ήρωες (μελλοντική αποθέωση Ελένης, αθανασία Μενέλαου). Πέραν του ρόλου της τεχνικής του από μηχανής θεού θα ήταν σημαντικό να συζητήσουν οι μαθητές και για την τεχνική αυτή καθαυτή ως επιλογή του Ευριπίδη, για να κάνει την εμφάνιση του θεού να μοιάζει φυσική και απαραίτητη και όχι απλώς ως εξωλογικό στοιχείο που δίνει λύση στο δράμα. Επίσης, η μεταθανάτια θεοποίηση της Ελένης συνδέει την τραγωδία με τη λατρευτική παράδοση, στοιχείο που θα μπορούσαμε να αναφέρουμε στους μαθητές.
- Ο λόγος των Διόσκουρων καθώς και το Εξόδιο άσμα του χορού μπορούν να εγείρουν προβληματισμούς στους μαθητές αναφορικά με την ανθρώπινη βούληση, τους θεούς και τη μοίρα. Σύμφωνα με τους Διόσκουρους, τη ζωή των ανθρώπων καθορίζουν οι Θεοί και η Μοίρα, άποψη με την οποία συμφωνεί και ο Χορός στο εξόδιο άσμα. Ωστόσο, το έργο στο σύνολό του προτάσσει μια παραλληλία και αλληλεπίδραση θεϊκής και ανθρώπινης δράσης. Η δράση των θεών αναφέρεται μόνο σε σχέση με την προϊστορία των ηρώων και παρουσιάζεται μόνο στο τέλος, με την εμφάνιση των Διοσκούρων, όταν οι ήρωες έχουν πια αποδράσει χάρη στην ευβουλία τους. Η Θεονόη αποφασίζει για τη στάση που θα κρατήσει, αγνοώντας τη θεϊκή απόφαση, ενώ στο Α΄ στάσιμο ο Χορός κάνει σαφές πως για τον πόλεμο άμεσα υπεύθυνοι είναι οι ίδιοι οι άνθρωποι. Η θέση του Θεού και της μοίρας στη ζωή των ανθρώπου μπορούν να αποτελέσουν το θέμα ενός σχεδίου δράσης που θα εκπονηθεί από τους μαθητές.
- Μετά την ολοκλήρωση της τραγωδίας οφείλουμε σαφώς να συζητήσουμε με τους μαθητές για το σκοπό αυτής, που δεν είναι άλλος από την κάθαρση. Αφού θυμηθούμε τον αριστοτελικό ορισμό της τραγωδίας μπορούμε να συζητήσουμε με τους μαθητές για τα συναισθήματα που τους διακατέχουν μετά την ολοκλήρωση της ευριπίδειας τραγωδίας. Θα νιώσουν άραγε την κάθαρση ως λύτρωση από τα συναισθήματα που βίωσαν στη διάρκεια της παράστασης; Θα νιώσουν πως με την ολοκλήρωση της τραγωδίας αποκαταστάθηκε η

ηθική τάξη; Θα συνειδητοποιήσουν ότι ο έλεος και ο φόβος δρουν ως φάρμακο για τον θεατή που απομακρύνει τα επικίνδυνα για την κοινωνική συνοχή, ακραία, αλαζονικά συναισθήματα: την έλλειψη αιδούς, την απουσία φόβου, την επιθετικότητα, που υποσυνείδητα υπάρχουν σε κάθε ανθρώπινη ύπαρξη; Επιπλέον, θα προβληματιστούν για την ανθρώπινη ζωή και θα αποδεχθούν τον πόνο και τη δυστυχία ως αναπόσπαστο τμήμα της ζωής του θνητού; Μέσα από τη συγκεκριμένη συζήτηση οι μαθητές θα εκφράσουν άμεσα τα βιώματα που αποκόμισαν μέσα από την ευριπίδεια τραγωδία, συνδέοντας αυτά μάλιστα με τη ζωή και την καθημερινότητά τους. Έτσι, θα δουν τον εαυτό τους μέσα στο έργο, θα νιώσουν ότι τους αφορά και ότι μίλησε στην ψυχή τους.

- Καταλήγοντας, είναι σημαντικό να ανιχνεύσουν οι μαθητές στοιχεία από την Ελένη που της προσδίδουν χαρακτήρα τραγωδίας. Αυτά είναι:

  Α. Παριστάνει μια σπουδαία ανθρώπινη πράξη με ενδιαφέροντα πρόσωπα («μίμηση πράξεως σπουδαίας»).

  Β. Η υπόθεση είναι ολοκληρωμένη και δεν αφήνει εκκρεμότητες και απορίες («…και τελείας»).

  Γ. Έχει «ευσύνοπτο μέγεθος» («μέγεθος εχούσης»).

  Δ. Ο λόγος δεν είναι τυχαίος, αλλά φροντισμένος έτσι ώστε να «τέρπει» (ηδυσμένω λόγω)

  Ε. Έχει δύο διακριτά μέρη, το επικό (διάλογοι) και το λυρικό (χορικά).

  ΣΤ. Τα πρόσωπα δρουν και δεν απαγγέλλουν απλώς (π.χ. η Ελένη γονατίζει μπροστά στη Θεονόη, «δρώντων και ου δι' απαγγελίας»).

  Ζ. Ο θεατής ταυτίζεται με τους ήρωες και συμπάσχει (π.χ. λυπάται την Ελένη, «έλεος»)

  Η. Ο θεατής φοβάται μήπως βρεθεί στην ίδια κατάσταση, (π.χ. μπορεί να βρεθεί κι ο ίδιος στο ηθικό δίλημμα της Θεονόης, «φόβος»)

  Θ. Στο τέλος ο θεατής λυτρώνεται από την αγωνία και χαίρεται με την αίσια έκβαση που έχουν οι περιπέτειες της Ελένης και του Μενέλαου («κάθαρσις»).

### Προτεινόμενες Δραστηριότητες - Ερωτήσεις

1. Να ηθογραφήσετε τα πρόσωπα της συγκεκριμένης ενότητας.
2. Να εντοπίσετε και να παρουσιάσετε τα ιδεολογικά στοιχεία της 2ης σκηνής της Εξόδου (στ. 1779-1812).
3. Ποιοι ήταν οι Διόσκουροι; Σε ποια σημεία του δράματος είχε προοικονομηθεί η εμφάνισή τους; Ποιο ρόλο διαδραματίζουν στην ολοκλήρωση του δράματος;
4. Τι θα γινόταν αν δεν εμφανίζονταν οι Διόσκουροι ως από μηχανής θεοί; Μπορείτε να δώσετε μια διαφορετική λύση στο δράμα;
5. Μελετώντας όλη την τραγωδία να παραθέσετε τα στοιχεία που προσδίδουν στην Ελένη τον χαρακτήρα της τραγωδίας.
6. Φανταστείτε και συνθέστε τον διάλογο ανάμεσα στη Θεονόη και τον Θεοκλύμενο μετά την παρέμβαση των Διόσκουρων. Να δραματοποιήσετε τον διάλογο μέσα στην τάξη.
7. Δύο χρόνια μετά την επιστροφή στη Σπάρτη η Ελένη γράφει στο ημερολόγιό της μερικές σελίδες αναμνήσεων. Τι πιστεύετε ότι θα γράψει για το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της; Να συνθέσετε 2 σελίδες με τις σκέψεις της.

8. Διαθεματική εργασία: Σε ένα κείμενο στοχαστικού τύπου να διατυπώσετε τις σκέψεις σας για τον ρόλο του θεού και της μοίρας στην ανθρώπινη ζωή.
9. Να μελετήσετε την παρουσίαση των Διόσκουρων στο παράλληλο κείμενο από τα *Κύπρια Έπη* (σελ. 21, στο τεύχος *Από τον Όμηρο στην Αρχαϊκή Επική Ποίηση της Κύπρου και στην Ελένη του Ευριπίδη. Επιλογή σχετικών κειμένων της Αρχαίας Κυπριακής Γραμματείας*) και να ετυμολογήσετε τα επίθετα που χρησιμοποιούνται, για να τους χαρακτηρίσουν.

## 22. Γενική Θεώρηση Κειμένου

- Στη σύνοψη του έργου είναι σημαντικό να αναφερθούμε στα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας και βάσει αυτών να προβούμε σε μια γενική θεώρησή της. Συγκεκριμένα:
    - Μύθος: Ο μύθος της ωραίας Ελένης είναι λίγο έως πολύ γνωστός στους μαθητές της Γ' Γυμνασίου, εφόσον οι ίδιοι έχουν ήδη ασχοληθεί με ορισμένες ραψωδίες από τα ομηρικά έπη τα οποία αναφέρονται στο πρόσωπο της Ελένης. Επίσης, γνωρίζουν τον τρωικό μύθο και από τα χρόνια του Δημοτικού, εφόσον διδάσκονται κάποια στοιχεία για αυτόν στην Ιστορία της Γ' Δημοτικού, αλλά και από πολλές χολιγουντιανές ταινίες ιστορικής μυθοπλασίας. Είναι γνωστά, λοιπόν, τόσο τα πρόσωπα που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στον εν λόγω μύθο, όσο και οι μεταξύ τους σχέσεις. Κατά τη διδασκαλία της Ελένης όμως ο διδάσκων καλείται να βοηθήσει τους μαθητές, ώστε να γνωρίσουν την ευριπίδεια εκδοχή του μύθου και να κατανοήσουν το φαινόμενο των παραλλαγών του με άμεσο στόχο να γνωρίσουν σφαιρικότερα την Ελένη ως γυναίκα-σύμβολο. Είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές ότι ο Ευριπίδης, ο κατεξοχήν τραγικός ποιητής έχει μια ξεχωριστή σχέση με τους μύθους, τους οποίους δραματοποιεί ελεύθερα και πρωτότυπα, γεγονός για το οποίο κατακρίθηκε στην αρχαιότητα. Στην *Ελένη* έχουμε την ευκαιρία να δούμε αυτήν την επέμβαση του ποιητή στον τρωικό μύθο, καθώς ο Ευριπίδης επιλέγει να ασχοληθεί με την παραλλαγή του μύθου, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τον Στησίχορο, παραμερίζοντας την ομηρική εκδοχή. Το γεγονός, λοιπόν, ότι η ευριπίδεια Ελένη δεν πήγε ποτέ στην Τροία και δεν πρόδωσε τον σύζυγό της αλλά στην Τροία πήγε μόνο το είδωλό της είναι το στοιχείο που πρέπει να αναδείξουμε αρχικά κατά τη γενική προσέγγιση του κειμένου.
    - Ήθος: Οφείλουμε να αξιοποιήσουμε τα «περιγράμματα των χαρακτήρων» που έχουμε διαμορφώσει κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς και να αναφερθούμε στους χαρακτήρες των ηρώων της τραγωδίας.
    - Διάνοια: Ο στόχος του Ευριπίδη συνθέτοντας την *Ελένη* ήταν να μεταδώσει το αντιπολεμικό του μήνυμα, να τονίσει τη ματαιότητα του πολέμου και να προσδιορίσει την ανθρώπινη ζωή ως συνδυασμού ανθρώπινης δράσης-θέλησης θεών και Μοίρας. Πάντα όμως επικρατεί το δίκαιο και η ηθική. Στοιχεία που συνθέτουν τη διάνοια του έργου και οφείλουμε να αναφέρουμε κατά την συνοπτική προσέγγισή του είναι: α. «είναι» - «φαίνεσθαι», ανθρωπολογία και θεολογία Ευριπίδη, δόλος, ευβουλία, πόλεμος, αμφισβήτηση ως σοφιστική επίδραση, ιστορικό πλαίσιο, Έλληνες-Βάρβαροι.
    - Όψη: Οφείλουμε να αναφερθούμε σε κομβικά σκηνοθετικά και σκηνογραφικά στοιχεία, καθώς και σε στοιχεία ενδυμασίας.
    - Λέξη: Προσεγγίζοντας τη λέξη της τραγωδίας, μπορούμε να αποτιμήσουμε τον ρόλο και τη λειτουργία των στιχομυθιών, των μονολόγων, των διαλόγων αλλά και των δίσημων λόγων.
- Θα ήταν εποικοδομητικό να αναφερθούμε, ακόμα, και στην πρωτοτυπία του Ευριπίδη, καθώς και στα στοιχεία που την συνιστούν (ρεαλισμός, κωμικά στοιχεία, ρομαντισμός, ανθρωπισμός, εξύψωση γυναίκας, από μηχανής θεός).

## Προτεινόμενα θέματα για τις εργασίες

1. Να δημιουργήσετε φάκελο με ενημερωτικό υλικό για την αναβίωση του αρχαίου δράματος σήμερα (π.χ. θέατρα και παραστάσεις, ποικιλότητα σκηνικών εκδοχών, ενδυματολογία, φεστιβάλ κ.ά.).
2. Να παρακολουθήσετε και να σχολιάσετε πρότυπες θεατρικές παραστάσεις αρχαίου δράματος.
3. Να αξιοποιήσετε εκπαιδευτικό λογισμικό και άλλο εκπαιδευτικό λογισμικό (cd-rom δημόσιος και ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων, βιντεοταινία για το Αρχαίο ελληνικό θέατρο του Π.Ι.).
4. Να οργανώσετε μαθητικές θεατρικές παραστάσεις (ομαδικές εργασίες για σκηνικά, χορό, μουσική κ.τ.λ.).
5. Να προσεγγίσετε διαθεματικά το θέμα: «Η Ελένη του μύθου και οι εκδοχές της στην αρχαία και τη σύγχρονη γραμματεία και τέχνη» (π.χ. Ελένη του Ομήρου και του Ευριπίδη, Ελένης παλινωδία του Στησίχορου, Ελένης Εγκώμιον του Γοργία, Ελένη του Σεφέρη και Ελένη του Ρίτσου) (Γλώσσα, Λογοτεχνία, Εικαστικά).
6. Να αξιοποιήσετε το διαδίκτυο για τη συγκέντρωση πληροφοριών σχετικά με τους κοινούς θεματικούς τόπους στην τραγωδία, στις έμμετρες μεσαιωνικές μυθιστορίες, στα δημοτικά τραγούδια και στα παραμύθια.
7. Να συγκεντρώσετε ενημερωτικό υλικό και να διοργανώσετε συζητήσεις μέσα στην τάξη για διαχρονικά θέματα, όπως η ενοχή και η μοίρα στην αρχαιότητα και σήμερα, το κάλλος ως παράγοντας ιστορικής δράσης, η εμπλοκή του θείου στα ανθρώπινα.
8. Αφού χωριστείτε σε ομάδες να αναπαραστήσετε ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας, το οποίο θα αντλήσετε από την πιο χαρακτηριστική –κατά τη γνώμη σας- σκηνή του έργου.
9. Αξιοποιώντας τα στοιχεία που υπάρχουν στη στήλη «Πλοκή» των Προοργανωτών του σχολικού εγχειριδίου, να συνθέσετε το σενάριο της θεατρικής παράστασης της «*Ελένης*».
10. Να διαμορφώσετε με τη βοήθεια διαγραμμάτων τις συναισθηματικές μεταπτώσεις όλων των ηρώων του έργου.
11. Μελετώντας όλα τα χορικά να αποτιμήσετε τον ρόλο του Χορού στην ευριπίδεια τραγωδία.
12. Να συζητήσετε και να καταγράψετε τα στοιχεία που προσδίδουν στο έργο «*Ελένη*» χαρακτήρα αριστοτελικής τραγωδίας.
13. Ποιο από όλα τα πρόσωπα του έργου θεωρείτε πιο τραγικό και γιατί; Να δικαιολογήσετε την άποψη σας σε ένα κείμενο 2-3 σελίδων.
14. Αξιοποιώντας στοιχεία από όλη την τραγωδία να συνθέσετε δύο σχέδια δράσης για την ανθρωπολογία και τη θεολογία του Ευριπίδη.
15. Ζώντας στον άγριο Δυτικό κόσμο του 21$^{ου}$ αιώνα να διαμορφώσετε τη σύγχρονη εκδοχή της ευριπίδειας *Ελένης*. Ποια προβλήματα έχει να αντιμετωπίσει; Ποιους έχει δίπλα της και ποιους απέναντί της; Να συνθέσετε ένα σενάριο δύο περίπου σελίδων.